

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

અમદાવાદ ખાતેની ગુજરાતની ઉચ્ચ ન્યાયાલયમાં

આર / ફોજદારી અપીલ નં. ૧૬૧ વર્ષ ૨૦૦૫

=====

રીપોર્ટીંગ માટે માન્ય છે - હા

=====

કીરણ ગોવિંદ કુરકુરે - વિરુદ્ધ - ગુજરાત રાજ્ય

=====

ઉપસ્થીતી : : અરજદાર(ઓ) નં. ૧ માટે વિદ્વાન વકીલ શ્રીમતી રૂચિકા શર્મા સાથે
વિદ્વાન વકીલ શ્રી એમ. આઈ. જી. મન્સુરી (444) હાજર.
સામાવાળા / પ્રતિવાદી નં. ૧ માટે - શ્રીમતી જ્યોતિ ભટ્ટ, APP હાજર.

=====

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ કુ. ગીતા ગોપી

તારીખ: ૩૦/૦૧/૨૦૨૬ મૌખિક - ચુકાદો

૧. હાલની અપીલ વિદ્વાન એડિશનલ સેશન્સ જજ, ફાસ્ટ-ટ્રેક કોર્ટ, ભરૂચ દ્વારા સેશન્સ કેસ નંબર ૯૮/૨૦૦૪ માં તારીખ ૧૦.૦૧.૨૦૦૫ ના રોજ આપવામાં આવેલા ચુકાદા વિરુદ્ધ છે, જેના દ્વારા એકમાત્ર આરોપીને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૮૮-એ હેઠળ દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો અને તેને બે વર્ષની સજા કેદની સજા અને રૂ. ૨૦૦૦/- નો દંડ, તથા દંડ ન ભરે તો વધુ ત્રણ મહિનાની સજા કેદની સજા ફટકારવામાં આવી હતી. આરોપીને ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૪૨૮-એ હેઠળ સજાના સમયગાળાના મજરે (સેટ ઓફ) લેવાનો લાભ આપવામાં આવ્યો હતો. આરોપી વિરુદ્ધનો ખટલો ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૬, ૩૦૪-બી હેઠળ ચલાવવામાં આવ્યો હતો.

૨. કેસની હકીકતો સંક્ષિપ્તમાં નીચે મુજબ રજૂ કરી શકાય:

- ૨.૧) મૃતક રોહિણીના પિતાએ અંકલેશ્વર પોલીસ સ્ટેશનમાં ફરિયાદ નોંધાવી હતી કે તેમની પુત્રીના લગ્ન ચાર અને સાડા ચાર વર્ષ પહેલા આરોપી સાથે થયા હતા. લગ્ન પછી, રોહિણીબેન મહારાષ્ટ્રના તાલુકા પાવલના હિગોડા ગામે આરોપી સાથે રહેવા આવ્યા હતા.
- ૨.૨) પિતા - લક્ષ્મણભાઈ રાઘો ડાકેએ જણાવ્યું હતું કે લગ્નજીવન દરમિયાન તેમની પુત્રીએ પૌત્રી ધનલક્ષ્મીને જન્મ આપ્યો હતો, જે બનાવના દિવસે દોઢ વર્ષની હતી. આરોપી પાવલની એક ફેક્ટરીમાં નોકરી કરતો હતો અને બનાવની તારીખથી દોઢ વર્ષ પહેલા ફેક્ટરી બંધ થઈ ગઈ હોવાથી, અપીલકર્તા અંકલેશ્વર ખાતે સ્થળાંતરિત થયો હતો અને તેની પુત્રી રોહિણી અને પૌત્રી ધનલક્ષ્મી સાથે અયોધ્યાનગર, જી.આઈ.ડી.સી., અંકલેશ્વર ખાતે રહેવાનું શરૂ કર્યું હતું.
- ૨.૩) પિતાએ આક્ષેપ કર્યો હતો કે ૧૪.૦૧.૨૦૦૪ ના રોજ આરોપીની બહેને ફરિયાદીને જાણ કરી હતી કે તેની પુત્રી રોહિણીને દાઝવાથી સામાન્ય ઈજાઓ થઈ છે અને તેથી અંકલેશ્વર પહોંચવા વિનંતી કરી હતી. ફરિયાદી અને તેની પત્ની તેમની પુત્રીની તબિયત વિશે પૂછપરછ કરવા અંકલેશ્વર આવ્યા હતા, જેમને એસ.એસ.જી. હોસ્પિટલ, વડોદરા ખાતે ખસેડવામાં આવ્યા હતા. તેઓ ૧૬.૦૧.૨૦૦૪ ના રોજ વહેલી સવારે લગભગ ૨:૩૦ થી ૩:૦૦ વાગ્યે વડોદરા પહોંચ્યા હતા, જ્યાં તેમણે તેમની પુત્રીને બેભાન અવસ્થામાં પડેલી જોઈ હતી. આરોપી અને તેની બહેન નંદા ત્યાં હાજર હતા, જેમણે તેમને જાણ કરી હતી કે ગેસના સ્ટવ પર રસોઈ કરતી વખતે રોહિણીબેન દાઝી ગયા હતા.
- ૨.૪) ફરિયાદી અને તેની પત્ની એટલે કે મૃતકના માતા-પિતાએ મૃત્યુ અંગે શંકા વ્યક્ત કરી હતી અને આક્ષેપ કર્યો હતો કે અપીલકર્તા દારૂ પીને તેમની પુત્રીને ત્રાસ આપતો હતો અને તેને ગાળો આપતો હતો અને તે કારણોસર રોહિણીએ આત્મહત્યા કરી હતી.
- ૨.૫) પ્રોસિક્યુશન (સરકાર પક્ષ) દ્વારા આશરે ૧૧ સાક્ષીઓની તપાસ કરવામાં આવી હતી અને લગભગ ૧૨ દસ્તાવેજો પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો.

૩. વિદ્વાન એડવોકેટ મિગ મન્સૂરી સાથે વિદ્વાન એડવોકેટ સુશ્રી રુચિકા શર્માએ આક્ષેપિત ચુકાદાનો ઉલ્લેખ કરતા જણાવ્યું હતું કે વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટના ન્યાયાધીશે આરોપીને તેની સામે ઘડવામાં આવેલા આરોપોમાંથી મુક્ત કર્યો હતો, પરંતુ આશ્ચર્યજનક રીતે, તે કલમ હેઠળ કોઈ આરોપ ઘડવામાં આવ્યો ન હોવા છતાં તેને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૮૮-એ હેઠળ દોષિત ઠેરવ્યો હતો. એડવોકેટ સુશ્રી શર્માએ રજૂઆત કરી હતી કે આરોપી કલમ ૩૦૬ અને ૩૦૪-બી હેઠળ નિર્દોષ છૂટ્યો હોવાની હકીકત પોતે જ તેને દોષિત ન ઠેરવવા માટેનું કારણ ગણાશે અને તેનાથી એવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચાશે કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૮૮-એ હેઠળ પણ આરોપી સામે કોઈ કેસ બનતો નથી. એડવોકેટ સુશ્રી શર્માએ ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૨૧૧ થી ૨૧૪ ની જોગવાઈઓ પર આધાર રાખીને રજૂઆત કરી હતી કે આરોપ ઘડવાની જરૂરિયાત આરોપીને જે ખટલાનો સામનો કરવાનો છે તેનાથી વાકેફ કરવાની છે અને તે માત્ર તે આરોપો પર જ છે કે જેના આધારે જવાબ (પ્લી) રેકૉર્ડ કરવામાં આવે છે.

૩.૧) વિદ્વાન વકીલ શ્રીમતી રુચિકા શર્માએ રજૂઆત કરી કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૨૧૧ થી ૨૧૪ સુધીની જોગવાઈઓમાં કાયદેસરની આવશ્યકતાઓનો સમાવેશ થાય છે, જેના મુજબ ફોજદારી ટ્રાયલ ચોક્કસ ગુનાને આધારે અને યોગ્ય સૂચના આપનાર હોવો આવશ્યક છે. કલમ ૨૧૧ મુજબ દરેક આરોપમાં ગુનો સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવવો, લાગુ પડતો કાયદો અને સંબંધિત કલમનો ઉલ્લેખ કરવો તથા આરોપીને આરોપ અંગે ચોક્કસ જાણ થાય તે માટે જરૂરી વિગતો આપવી ફરજિયાત છે. કલમ ૨૧૨ મુજબ સમય, સ્થળ અને સંકળાયેલ વ્યક્તિની વિગતો આપવી જરૂરી છે, જ્યારે કલમ ૨૧૩ મુજબ ગુનો કેવી રીતે કરવામાં આવ્યો તેની વધુ વિગત આપવાની ફરજ છે. કલમ ૨૧૪ મુજબ દરેક આરોપમાં ઉપયોગમાં લેવાયેલા શબ્દો તે ગુનાને દંડનીય બનાવતા કાયદામાં જે અર્થમાં વપરાયેલા છે તે જ અર્થમાં માનવામાં આવશે.

૩.૨) વિદ્વાન વકીલ શ્રીમતી રુચિકા શર્માએ આથી રજૂ કર્યું કે જ્યારે કાયદો પોતે જ સ્પષ્ટ કરે છે કે આરોપ ચોક્કસ રીતે ઘડવો જરૂરી છે, ત્યારે આરોપ ઘડવામાં થયેલી ખામી આરોપીને

નુકસાન પહોંચાડે છે અને અંતે ન્યાયના નિષ્ફળતામાં પરીણામે છે. તેમણે વધુમાં જણાવ્યું કે કલમ ૨૧૧ થી ૨૧૪નું સંયુક્ત વાચન કરવાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ટ્રાયલ અને દોષારોપણ ચોક્કસ ગુના અને આરોપના આધાર પર જ હોવું જોઈએ અને આરોપીને તેવા ગુનામાં દોષિત ઠેરવી શકાય નહીં જેના માટે તેના સામે ક્યારેય આરોપ મૂકાયો જ ન હતો, ભલે કલમ ૨૧૫, ૨૧૬, ૨૨૧, ૨૨૨ અને ૪૬૪ની જોગવાઈઓ હોવા છતાં.

૩.૩) વિદ્વાન વકીલ શ્રીમતી રૂચિકા શર્માએ કેસના તથ્યો અંગે વધુમાં રજૂ કર્યું કે ચાર અને અડધા વર્ષના વૈવાહિક જીવન દરમિયાન એક દીકરીનો જન્મ થયો હતો અને ઘટના ૧૪.૧૦.૨૦૦૪ના રોજ બની હતી, જે ઉત્તરાયણ એટલે કે પતંગ ઉડાડવાના દિવસે બની હતી.

૩.૪) વિદ્વાન વકીલ શ્રીમતી રૂચિકા શર્માએ રજૂ કર્યું કે મરણોત્તર નિવેદન ૧૪.૦૧.૨૦૦૪ના રોજ લગભગ ૨૨:૪૫ કલાકે કાર્યપાલક મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ ડૉ. એ.કે. પટેલ સર્જિકલ હોસ્પિટલમાં નોંધવામાં આવ્યું હતું, જેમાં મૃતકાએ ખૂબ સ્પષ્ટ રીતે જણાવ્યું હતું કે તે રસોઈ કરતી વખતે અકસ્માતે બળી ગઈ હતી અને અપીલકર્તા આરોપી તરત જ છત પરથી આવી પાણી રેડ્યું હતું. કાર્યપાલક મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા નોંધાયેલ આ મરણોત્તર નિવેદનથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આરોપી સામે મૃતકાની કોઈ ફરિયાદ નહોતી. દહેજની માંગ અંગેના આક્ષેપો બિનઆધારભૂત હતા અને માત્ર વિલંબિત તબક્કે કલમ ૩૦૬ અને ૩૦૪બી લાગુ કરવા માટે કરવામાં આવ્યા હતા. વધુમાં સ્પષ્ટ કર્યું કે કલમ ૪૮૮એ હેઠળ કોઈ આરોપ ઘડાયો જ નહોતો, જે પોતે જ દર્શાવે છે કે ટ્રાયલ અદાલત સમક્ષ આવા કોઈ તથ્યો અથવા સામગ્રી નહોતી કે જેના આધારે કેસ કલમ ૪૮૮એ હેઠળ વિચારવામાં આવે. આથી રજૂ કર્યું કે આવી પરિસ્થિતિમાં કલમ ૪૮૮એ હેઠળ થયેલ દોષારોપણ કાયદેસર માન્ય નહીં રહે અને ગેરકાયદેસર ગણાશે.

૩.૫) વિદ્વાન વકીલ શ્રીમતી રૂચિકા શર્માએ ટ્રાયલ અદાલતના નિરીક્ષણનો ઉલ્લેખ કરતાં રજૂ કર્યું કે સત્ર અદાલતે કલમ ૩૦૬ અને ૪૮૮એના તત્વોને સમાન માન્યા હતા અને કલમ

જલ્લતએને નાનો ગુનો ગણાવ્યો હતો. તેમણે રજૂ કર્યું કે કલમ ૩૦૬ અને જલ્લતએ બે અલગ અલગ ગુનાઓ છે અને જ્યારે વિદ્વાન સત્ર ન્યાયાધીશે કલમ ૨૨૨નો ઉલ્લેખ કર્યો નહોતો, છતાં તર્ક /કારણો એવી રીતે આગળ વધારવામાં આવી કે કલમ જલ્લતએને નાનો ગુનો માની શકાય અને આરોપ વિના પણ દોષારોપણ થઈ શકે, જે રેકૉર્ડ પરથી સ્પષ્ટ રીતે ભૂલભર્યું છે. તેમણે જણાવ્યું કે કલમ જલ્લતએને કલમ ૩૦૬ની સરખામણીએ નાનો ગુનો ગણાવી શકાય નહીં, માત્ર એટલા માટે નહીં કે બંને જોગવાઈઓનો શબ્દપ્રયોગ અલગ છે, પરંતુ કારણ કે ફૂરતાના આક્ષેપો જ્યારે આરોપરૂપે રજૂ થયા અને ટ્રાયલ કરવામાં આવ્યા ત્યારે તે માત્ર આત્મહત્યા અથવા દહેજ મૃત્યુના ગુનાના આધાર તરીકે હતા અને સ્વતંત્ર ફૂરતાના ગુના તરીકે નહોતા. તેથી કલમ જલ્લતએ હેઠળ દોષારોપણ કરવા માટે આ જ તથ્યોને અલગ કાનૂની દૃષ્ટિકોણથી ફરીથી ગોઠવવા પડે, જે કલમ ૨૨૨ મુજબ મંજૂર નથી.

૩.૬) દલીલને વધુ સ્પષ્ટ કરતાં વિદ્વાન વકીલ શ્રીમતી રૂચિકા શર્માએ રજૂ કર્યું કે કલમ ૩૦૬ અને ૩૦૪બી હેઠળના આરોપો સાબિત કરવામાં નિષ્ફળતા મળ્યા પછી, વર્તમાન આરોપની રચના અને ટ્રાયલની સ્થિતિમાં, અલગ આરોપ અને તે આધારે ટ્રાયલ કર્યા વિના કલમ જલ્લતએ હેઠળ સ્વતંત્ર દોષારોપણમાં રૂપાંતર કરવું શક્ય નથી. આવું રૂપાંતર આરોપના સ્વરૂપમાં ફેરફાર કરે છે અને યોગ્ય સૂચના તથા બચાવની તકને ભુકસાન પહોંચાડે છે.

૪. દલીલોનો વિરોધ કરતા, વિદ્વાન એ.પી.પી. સુશ્રી જ્યોતિ ભટ્ટે રજૂઆત કરી હતી કે વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટના જજ દ્વારા આઈ.પી.સી.ની કલમ જલ્લત-એ હેઠળ દોષિત ઠેરવવાના નિષ્કર્ષ પર આવવા માટે યોગ્ય રીતે અવલોકનો પસાર કરવામાં આવ્યા છે. એ.પી.પી. સુશ્રી ભટ્ટે રજૂઆત કરી હતી કે સી.આર.પી.સી. ની કલમ ૨૨૨ કોર્ટને વ્યાપકપણે સત્તા આપે છે કે તે કોઈ વ્યક્તિને ગોંણ ગુના માટે દોષિત ઠેરવી શકે છે, ભલે તેના પર તે ગુનાનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો ન હોય.

એ.પી.પી. સુશ્રી ભટ્ટે રજૂઆત કરી હતી કે કલમ ૨૨૨ સ્પષ્ટ કરે છે કે જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ પર ગુનાનો આરોપ મૂકવામાં આવે છે, જેમાં અનેક વિગતોનો સમાવેશ થાય છે, જે પૈકીની કેટલીક વિગતોના સંયોજનથી જ એક સંપૂર્ણ ગૌણ ગુનો બને છે અને આવું સંયોજન સાબિત થાય છે, પરંતુ બાકીની વિગતો સાબિત થતી નથી, તો તેને ગૌણ ગુના માટે દોષિત ઠેરવી શકાય છે, ભલે તેના પર તે માટેનો આરોપ ન હોય. આઈ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૬નો સંદર્ભ આપતા, એ.પી.પી. સુશ્રી ભટ્ટે રજૂઆત કરી હતી કે જે રીતે આ બાબત પતિ અને પત્નીની હતી અને જ્યારે ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-એ લાગુ કરવામાં આવી હતી, ત્યારે મૃતક પર કરવામાં આવેલી ફૂરતાને ધ્યાનમાં લેતા અને જ્યારે વિદ્વાન જજને જણાયું કે આઈ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૬ હેઠળ દુષ્પ્રેરણની રચના કરવા માટે ફૂરતાનું પ્રમાણ ઉચ્ચ સ્તરનું જણાયું ન હતું પરંતુ તે સ્તર ઓછું હતું, તેથી, આરોપીને આઈ.પી.સી. કલમ ૩૦૬ ના આરોપ હેઠળ નિર્દોષ જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો, જે કલમ ૪૮૮-એ હેઠળ દોષિત ઠેરવવા તરફ દોરી ગયું હતું.

૪.૧) વિદ્વાન એ.પી.પી. સુશ્રી જ્યોતિ ભટ્ટે આ અદાલતને મૃતકના પિતા અને માતાની જુબાની તરફ દોરી જતાં રજૂઆત કરી હતી કે આ દહેજની માંગણીનો કેસ હતો અને વધુમાં આરોપી દારૂના પ્રભાવ હેઠળ મૃતકને માર મારતો હતો અને તેના દારૂડિયા સ્વભાવને કારણે અને મૃતક તેના પર ગુજારવામાં આવતી ફૂરતા સહન ન કરી શકી હોવાથી, તેણે આત્મહત્યા કરી હતી, પરંતુ આરોપીનું તાત્કાલિક કૃત્ય તેને આત્મહત્યા માટેના દુષ્પ્રેરણની કલમ સાથે જોડવા માટે મળી શક્યું ન હોવાથી અને જ્યારે દહેજની માંગણી માટે દોષિત ઠેરવવા માટે ચોક્કસ પુરાવા મળ્યા ન હતા અને તેથી આઈ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૬ અને ૩૦૪-બી હેઠળ કોઈ સજાનો આદેશ કરવામાં આવ્યો ન હતો. એ.પી.પી. સુશ્રી ભટ્ટે રજૂઆત કરી હતી કે, તેમ છતાં, વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટના જજ ભોગ બનનારને હેરાન કરવામાં આરોપીના ઇરાદાપૂર્વકના વર્તનમાં ફૂરતા શોધી શક્યા હતા, જેણે તેને આત્મહત્યા કરવા માટે મજબૂર કરી હતી.

૫. આરોપી વિરુદ્ધ જે રીતે આરોપ ઘડવામાં આવ્યો હતો તે મુજબ ૧૪.૦૧.૨૦૦૪ ના રોજ, આશરે ૧૫:૦૦ કલાકે અથવા તે સમયગાળા દરમિયાન, આરોપી તેની પત્ની રોહિણીને દારૂ પીને માર મારતો હતો અને તેના દ્વારા તેને શારીરિક અને માનસિક રીતે હેરાન કરી હતી અને વધુમાં આરોપી રોહિણીના માતા-પિતા પાસેથી પૈસાની માંગણી કરતો હતો. તેથી, હેરાનગતિથી કંટાળીને તેણે પોતાની જાતને સળગાવીને પોતાનું જીવન ટૂંકાવ્યું હતું. વધુમાં આરોપી સામે વૈકલ્પિક રીતે ટ્રાયલ ચલાવવામાં આવી હતી કે તેણે લગ્નના સાત વર્ષની અંદર તેની પત્નીને સામાન્ય સંજોગો સિવાય અન્ય રીતે, દહેજની માંગણી કરીને અથવા તેના સંબંધમાં, તેને ફૂરતા કે હેરાનગતિને આધીન કરી સળગાવી દીધી હતી, જેનાથી તેનું મૃત્યુ નીપજ્યું હતું, તેથી તેના પર આઈ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૬ અને ૩૦૪-બી હેઠળ ગુનાનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો.

૫.૧) આરોપીને આઈ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૪-બી અને ૩૦૬ એમ બંને આરોપો હેઠળ નિર્દોષ જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો. કલમ ૩૦૪-બી ની જોગવાઈઓને આકર્ષવા માટે, ગુનાના મુખ્ય ઘટકોમાંનું એક જે સ્થાપિત કરવું જરૂરી છે તે એ છે કે "તેના મૃત્યુના થોડા સમય પહેલાં" તેને દહેજની માંગણીના સંબંધમાં ફૂરતા અથવા હેરાનગતિ કરવામાં આવી હતી. કલમ ૩૦૪-બી હેઠળના આરોપનું ખંડન કરવા માટે, આરોપીએ ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-બી ની જોગવાઈ દ્વારા તેમ કરવું જરૂરી છે. આરોપીને કલમ ૩૦૪-બી હેઠળ દોષિત ઠેરવવા માટે, એ ઘટકો સાબિત થવા જોઈએ કે સ્ત્રીને દહેજની માંગણી સંબંધિત ફૂરતા અથવા હેરાનગતિ કરવામાં આવી હતી અન્યથા તે કલમ ૩૦૪-બી હેઠળ દોષિત ઠેરવવા માટેનો આધાર બનશે નહીં. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટના જજને દહેજ મૃત્યુ સંબંધિત ફૂરતા કે હેરાનગતિનો કોઈ કેસ મળ્યો ન હતો. તેથી, આરોપીને કલમ ૩૦૪-બી હેઠળ નિર્દોષ જાહેર કર્યો હતો.

૬. કલમ ૩૦૬ ના બે પાયાના ઘટકો છે એટલે કે આત્મહત્યાથી મૃત્યુ અને તેનું

દુષ્પ્રેરણ. માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ગુરુચરણ સિંહ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય ૨૦૧૭, વોલ્યુમ ૧, એસ.સી.સી. ૪૩૩ ના કેસમાં જણાવ્યું છે કે કોઈ વ્યક્તિને આઈ.પી.સી. કલમ ૩૦૬ હેઠળ દોષિત ઠેરવવા માટે, ગુનો કરવા માટે સ્પષ્ટ માનસિક ઈરાદો (mens-rea) હોવો જોઈએ અને મૃતકને કોઈ વિકલ્પ બાકી ન રહેતા આત્મહત્યા કરવા માટે પ્રેરે તેવું સક્રિય અથવા સીધું કૃત્ય હોવું જોઈએ. ચુકાદામાં આપેલ અવલોકન અહીં નીચે મુજબ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે:

{૨૮} નોંધપાત્ર રીતે, આ અદાલતે તેના અગાઉના ઓરીલાલ જયસ્વાલ [પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય વિ. ઓરીલાલ જયસ્વાલ, (૧૯૯૪) ૧ એસ.સી.સી. ૭૩ : ૧૯૯૪ એસ.સી.સી. (ક્રિ) ૧૦૭] ના ચુકાદાનો સંદર્ભ આપીને ભાર મૂક્યો હતો કે અદાલતોએ દરેક કેસની હકીકતો અને સંજોગોનું મૂલ્યાંકન કરવામાં અત્યંત સાવધ રહેવું જોઈએ કે શું ભોગ બનનારને ફૂરતા કરવામાં આવી હતી અને તે જ બાબતે વ્યક્તિને આત્મહત્યા કરીને પોતાનું જીવન ટૂંકાવવા માટે પ્રેરિત કરી હતી, તે ચેતવણી સાથે કે જો આત્મહત્યા કરનાર ભોગ બનનાર સામાન્ય ચીડ, મતભેદ અને ઘરેલું જીવનના તફાવતો પ્રત્યે અતિસંવેદનશીલ જણાતી હોય, જે તે જે સમાજની હતી તેમાં સામાન્ય હોય અને આવા પરિબળો તેવી જ પરિસ્થિતિમાં રહેલી વ્યક્તિને આવું પગલું ભરવા માટે પ્રેરિત કરે તેવી અપેક્ષા ન હોય, તો દુષ્પ્રેરણ માટે આરોપીને દોષિત ગણી શકાય નહીં. ઉપરોક્ત મત અમલેન્દુ પાલ વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય [અમલેન્દુ પાલ વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય, (૨૦૧૦) ૧ એસ.સી.સી. ૭૦૭ : (૨૦૧૦) ૧ એસ.સી.સી. (ક્રિ) ૮૯૬] માં પુનરોચ્ચાર કરવામાં આવ્યો હતો.

{૨૯} કાયદાકીય ઈરાદો એ છે કે કોઈ વ્યક્તિને આઈ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૬ હેઠળ દોષિત ઠેરવવા માટે, ગુનો કરવા માટે સ્પષ્ટ માનસિક ઈરાદો (mens rea) હોવો જોઈએ અને મૃતકને કોઈ વિકલ્પ બાકી ન રહેતા આત્મહત્યા કરવા તરફ દોરી જતું સક્રિય અથવા સીધું કૃત્ય હોવું જોઈએ, જે આ અદાલત દ્વારા એસ.એસ. છીના વિ. વિજય કુમાર મહાજન [એસ.એસ. છીના વિ. વિજય કુમાર મહાજન, (૨૦૧૦) ૧૨ એસ.સી.સી. ૧૯૦ : (૨૦૧૧) ૨ એસ.સી.સી. (ક્રિ) ૪૬૫] માં પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યું છે.

{૩૦}પીનાકીન મહીપતરાય રાવલ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય [પીનાકીન મહીપતરાય રાવલ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય, (૨૦૧૩) ૧૦ એસ.સી.સી. ૪૮ : (૨૦૧૩) ૪ એસ.સી.સી. (સિવિલ) ૬૧૬ : (૨૦૧૩) ૩ એસ.સી.સી. (ક્રિ) ૮૦૧] માં, આ અદાલતે, પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ ની કલમ ૧૧૩-એ ના સંદર્ભમાં, એવું અવલોકન કર્યું હતું કે આ જોગવાઈ લાવતા ફોજદારી કાયદાના સુધારાની જરૂરિયાત પરિણીત મહિલાને તેના પતિ અથવા તેના સંબંધીઓ દ્વારા દહેજની માંગણી કરીને તેની સાથે દુર્વ્યવહાર કરવામાં આવતી અથવા આત્મહત્યા કરવા માટે મજબૂર કરવામાં આવતી બચાવવા માટેના સામાજિક પડકારને પહોંચી વળવા માટે હતી, તેમાં એ વાત પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો કે તેમાં રહેલી પૂર્વધારણાની મંજૂરી આપતી પૂર્વશરતો સાબિત કરવાનો બોજ સંપૂર્ણપણે અને એકમાત્ર રીતે પ્રોસિક્યુશન (ફરિયાદ પક્ષ) પર રહેલો છે. એ વાત પર પણ ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો કે પ્રોસિક્યુશને શંકાથી પર રહીને એ પણ સ્થાપિત કરવું પડશે કે મૃતકે આઈ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૬ હેઠળ આરોપી વ્યક્તિ દ્વારા દુષ્પ્રેરિત થઈને આત્મહત્યા કરી હતી.

૬.૧) ભારતીય દંડ સંહિતા ની કલમ ૩૦૬ હેઠળ, અદાલતે હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓ પરથી આંકવું પડે છે કે પીડિતાને ફૂરતા હેઠળ રાખવામાં આવી હતી કે નહીં અને આરોપીએ તેને આત્મહત્યા કરીને પોતાનું જીવન સમાપ્ત કરવા પ્રેરિત કરી હતી કે નહીં. અદાલતને આ બાબતનું પણ મૂલ્યાંકન કરવું જરૂરી છે કે પીડિતા સામાન્ય મનદુઃખ, મતભેદ અને ઘરેલું જીવનમાં થતા વિવાદો પ્રત્યે અતિસંવેદનશીલ તો નહોતી ને, જે તે સમાજમાં સામાન્ય છે. વિધાનમંડળની મનશા મુજબ, કલમ ૩૦૬ હેઠળ દોષિત ઠેરવવા માટે અપરાધ કરવા માટે સ્પષ્ટ દોષિત મનોભાવ હોવો આવશ્યક છે, એટલે કે આત્મહત્યા માટે પ્રેરણા આપવાના અપરાધ માટે સ્પષ્ટ માનસિક ઈરાદો હોવો જોઈએ. આરોપીનું કૃત્ય સક્રિય અથવા સીધું હોવું જોઈએ, જેથી મૃતક પાસે કોઈ અન્ય વિકલ્પ ન રહ્યો હોય. આરોપપક્ષે શંકા પાર પુરવાર કરવું પડે છે કે આત્મહત્યા કરવાનો કૃત્ય આરોપિત વ્યક્તિ દ્વારા પ્રેરિત કરવામાં આવ્યો હતો.

૭. અપીલકર્તા-આરોપી માટે વિદ્વાન વકીલ સુશ્રી રૂચિકા શર્માનો મુખ્ય દલીલ એ છે કે સેશન કોર્ટ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા ની કલમ ૨૨૨ નો આશરો લઈને તેવા આરોપ માટે દોષિત ઠેરવી શકતી નથી જે માટે આરોપ ફેમ કરવામાં આવ્યો નથી. કલમ ૨૨૨ ની પેટાકલમ (૨) મુજબ, જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ સામે કોઈ ગુનાનો આરોપ મૂકવામાં આવે છે અને પુરાવાથી તે ઓછા ગુનામાં રૂપાંતરિત થાય છે, ત્યારે તેને તે નાના ગુનામાં દોષિત ઠેરવી શકાય છે, ભલે તે માટે તેના પર આરોપ મૂકાયો ન હોય. મુખ્ય વિચાર માટેનો પ્રશ્ન એ રહેશે કે શું ભારતીય દંડ સંહિતા ની કલમ ૪૮૮ક ને કલમ ૩૦૬ કરતાં નાના ગુના તરીકે ગણાવી શકાય.

૮. રમેશ કુમાર વિરુદ્ધ છત્તીસગઢ રાજ્ય (૨૦૦૧) ૯ એસ.સી.સી. ૬૧૮ ના કેસમાં વિચાર માટેનો મુદ્દો એ હતો કે શું ભારતીય દંડ સંહિતા ની કલમ ૪૮૮ક અને કલમ ૩૦૬ સ્વતંત્ર છે અને અલગ ગુનાઓ બને છે કે નહીં. આ કેસમાં, પેરા ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩ માં, કલમ ૩૦૬ ને કલમ ૧૦૭ સાથે વાંચીને નીચે મુજબ નોંધાયું છે:

૧૦} [કલમ ૩૦૬] મુજબ, જો કોઈ વ્યક્તિ આત્મહત્યા કરે, તો જે કોઈ વ્યક્તિ તે આત્મહત્યાના કૃત્યને પ્રેરિત કરે, તે સજા માટે જવાબદાર રહેશે. પ્રેરણાના તત્વો કલમ ૧૦૭ માં દર્શાવવામાં આવ્યા છે, જે નીચે મુજબ છે:

“[૧૦૭] કોઈ કાર્ય માટે પ્રેરણા.—એક વ્યક્તિ કોઈ કાર્ય કરવા માટે પ્રેરણા આપે છે, જો તે —પ્રથમ.—કોઈ વ્યક્તિને તે કાર્ય કરવા પ્રેરિત કરે; અથવા

બીજું.—એક અથવા વધુ અન્ય વ્યક્તિઓ સાથે તે કાર્ય કરવા માટે કોઈ ષડયંત્રમાં જોડાય, જો તે ષડયંત્રના અનુસંધાને કોઈ કૃત્ય અથવા ગેરકાનૂની બાકાતી થાય અને તે કાર્ય પૂર્ણ કરવા માટે હોય;

અથવા

ત્રીજું.—કોઈ કૃત્ય અથવા ગેરકાનૂની બાકાતી દ્વારા જાણપૂર્વક તે કાર્ય કરવાની સહાય કરે.”

૧૧} આરોપી-અપીલકર્તાએ સીમાને આત્મહત્યા કરવા પ્રેરિત કરી હોવાનો કોઈ સીધો પુરાવો રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી. આરોપપક્ષે ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ

ની કલમ ૧૧૩-ક નો આશરો લીધો છે, જે નીચે મુજબ છે:

“[૧૧૩-ક.] લગ્નિત સ્ત્રી દ્વારા આત્મહત્યાની પ્રેરણા અંગે અનુમાન.—જ્યારે પ્રશ્ન એ હોય કે સ્ત્રી દ્વારા આત્મહત્યા કરવાનું કૃત્ય તેના પતિ અથવા તેના પતિના કોઈ સગા દ્વારા પ્રેરિત કરવામાં આવ્યું હતું કે નહીં અને તે દર્શાવવામાં આવે કે તેણીએ લગ્નની તારીખથી સાત વર્ષની અંદર આત્મહત્યા કરી હતી અને તેના પતિ અથવા તેના સગાએ તેને ફૂરતા હેઠળ રાખી હતી, તો અદાલત, કેસની અન્ય તમામ પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં રાખીને, એવું અનુમાન કરી શકે કે આવી આત્મહત્યા તેના પતિ અથવા તેના સગા દ્વારા પ્રેરિત કરવામાં આવી હતી.

સ્પષ્ટીકરણ.—આ કલમના હેતુ માટે ‘ફૂરતા’ નો અર્થ ભારતીય દંડ સંહિતા ની કલમ ૪૮૮-ક મુજબનો જ રહેશે.”

૧૨} આ જોગવાઈ ફોજદારી કાયદો (બીજો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૮૩ દ્વારા ૨૬-૧૨-૧૯૮૩ થી અમલમાં આવી હતી, જેનો હેતુ એ સામાજિક માંગને પૂર્ણ કરવાનો હતો કે જ્યાં નિરાધાર લગ્નિત સ્ત્રીઓને પતિ અથવા સાસરીયા દ્વારા આત્મહત્યા કરવા મજબૂર કરવામાં આવતી હતી અને પુરાવા સામાન્ય રીતે ઘરનાં ચાર દિવાલોમાં જ સીમિત રહેતા હોવાથી બહાર ઉપલબ્ધ ન રહેતા. તેમ છતાં, એ ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે કે આ અનુમાન ફોજદારી કાયદામાં આરોપી વિરુદ્ધ લાગુ પડે છે અને તે લાગુ કરતાં પહેલાં તેનું આધાર અસ્તિત્વમાં હોવું જોઈએ. કલમ ૧૧૩-ક નું સીધું વાંચન બતાવે છે કે તેની લાગુ પડતાની શરતો આ છે:

{૧} સ્ત્રીએ આત્મહત્યા કરી હોવી જોઈએ,

{૨} આત્મહત્યા લગ્નના સાત વર્ષની અંદર થઈ હોવી જોઈએ,

{૩} પતિ અથવા તેના સગાએ તેને ફૂરતા હેઠળ રાખી હોવી જોઈએ.

આ પરિસ્થિતિઓ હાજર હોય ત્યારે અદાલત અનુમાન કરી શકે છે કે આત્મહત્યા પતિ અથવા તેના સગાઓ દ્વારા પ્રેરિત કરવામાં આવી હતી.

પરંતુ સંસદે ચેતવણી પણ આપી છે:

પ્રથમ, આ અનુમાન ફરજિયાત નથી; “મે અનુમાન કરી શકે” શબ્દપ્રયોગ દર્શાવે છે કે તે વૈકલ્પિક છે.

બીજું, ઉપરોક્ત ત્રણ પરિસ્થિતિઓ માત્ર સૂત્રરૂપે અનુમાન કરવા પૂરતી નથી; અદાલતે કેસની અન્ય તમામ પરિસ્થિતિઓ પણ જોવી પડે. આ પરિસ્થિતિઓ

અનુમાનને મજબૂત બનાવી શકે અથવા અદાલતને અનુમાન ન કરવા પ્રેરિત કરી શકે. “કેસની અન્ય પરિસ્થિતિઓ” શબ્દપ્રયોગ ફૂરતા અને આત્મહત્યા વચ્ચે કારણ-પરિણામનો સંબંધ સ્થાપિત કરવાની જરૂરિયાત દર્શાવે છે. છેલ્લે, આ અનુમાન અખંડિત નથી; બંને પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલ પુરાવા અથવા ઉપલબ્ધ પરિસ્થિતિઓ તેને ખંડિત કરી શકે છે. “મે અનુમાન કરી શકે” શબ્દપ્રયોગ ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ ની કલમ ૪ માં વ્યાખ્યાયિત છે, જેમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે અદાલત કોઈ હકીકતને પુરવાર માનવી શકે છે જ્યાં સુધી તે ખંડિત ન થાય અથવા તે માટે પુરાવાની માંગ કરી શકે છે.

૧૩} હાલનો કેસ કલમ ૧૦૭ ની બીજી અને ત્રીજી કલમ હેઠળ આવતો નથી. કેસનો નિર્ણય પ્રથમ કલમના સંદર્ભમાં કરવો પડશે, એટલે કે શું આરોપી-અપીલકર્તાએ તેણીને આત્મહત્યા કરવા પ્રેરિત કરી હતી કે નહીં.

૯. અદાલતે પેરા ૨૨ માં કલમ ૪૮૮-ક અને કલમ ૩૦૬ ને સ્વતંત્ર અને અલગ ગુનાઓ તરીકે માન્યા છે. નોંધ નીચે મુજબ છે:

“[કલમ ૪૮૮-ક અને ૩૦૬] સ્વતંત્ર છે અને અલગ ગુનાઓ બને છે. જોકે, વ્યક્તિગત કેસની હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓ પર આધાર રાખીને, સ્ત્રીને ફૂરતા હેઠળ રાખવું કલમ ૪૮૮-ક હેઠળ ગુનો બની શકે છે અને જો આવી ફૂરતા સતત વર્તનની એવી સ્થિતિ સુધી પહોંચે કે સ્ત્રી પાસે આત્મહત્યા સિવાય કોઈ વિકલ્પ ન રહે, તો તે આત્મહત્યા માટે પ્રેરણા ગણાઈ શકે છે. છતાં, માત્ર એટલા માટે કે આરોપીને કલમ ૪૮૮-ક હેઠળ દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો છે, તેમાંથી આવશ્યકપણે એવું અનુસરે નહીં કે તે જ પુરાવા પરથી તેને આત્મહત્યાને પ્રેરિત કરવાના ગુનામાં પણ દોષિત ઠેરવવો જ જોઈએ.”

૧૦. વિદ્વાન વકીલ સુશ્રી રૂચિકા શર્માએ ઉઠાવેલો મુદ્દો કે ટ્રાયલ કોર્ટએ કલમ ૪૮૮-ક હેઠળ આરોપ ફ્રેમ કર્યા વગર જ આરોપીને દોષિત ઠેરવ્યો, તેને ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા ની જોગવાઈઓના સંદર્ભમાં અન્ય કેસ કાયદાઓનો ઉલ્લેખ કરીને સમજાવી શકાય છે.

૧૦.૧) દિનેશ સેઠ વિ. રાજ્ય (એન.સી.ટી. દિલ્હી), (૨૦૦૮) ૧૪ એસ.સી.સી. ૯૪ ના

કેસમાં નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું:

“(૧૦) અમે બંને પક્ષોની રજૂઆતો પર વિચાર કર્યો છે. હાઈકોર્ટે કલમ ૪૯૮-એ ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ અરજદારને દોષિત ઠેરવતા કોઈ ગેરકાયદેસરતા કરી છે કે નહીં તે નક્કી કરવા માટે, સંહિતાની કલમો ૨૨૧, ૨૨૨ અને ૪૬૪ ની જોગવાઈઓ પર ધ્યાન આપવું ઉપયોગી રહેશે. તે નીચે મુજબ છે:

“[૨૨૧] કયો ગુનો થયો છે તે અંગે શંકા હોય ત્યારે.—

- ૧) જો એક જ કૃત્ય અથવા કૃત્યોની શ્રેણી એવી સ્વભાવની હોય કે કયા ઘણા ગુનાઓમાંથી કયો ગુનો પુરાવાથી સાબિત થશે તે અંગે શંકા હોય, તો આરોપી સામે આવા તમામ કે કોઈપણ ગુનાઓ માટે આરોપ મૂકવામાં આવી શકે છે, અને આવા અનેક આરોપો એકસાથે ચલાવી શકાય; અથવા તેને વિકલ્પરૂપે આવા કોઈ એક ગુનાનો આરોપ લગાવી શકાય.
- ૨) આવા કેસમાં જો આરોપી સામે એક ગુનાનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હોય અને પુરાવામાં જણાય કે તેણે એવો ભિન્ન ગુનો કર્યો છે, જે માટે તેને પેટા-કલમ (૧) મુજબ આરોપી બનાવી શકાય તેમ હતું, તો તેને તે ગુનામાં દોષિત ઠેરવી શકાય છે, ભલે તે માટે તેના પર આરોપ મૂકવામાં આવ્યો ન હોય.

દૃષ્ટાંત

- {એ} A પર એવો કૃત્ય કરવાનો આરોપ છે, જે ચોરી, ચોરાયેલ માલ મેળવવો, વિશ્વાસઘાત અથવા છેતરપિંડી પૈકી કોઈ પણ હોઈ શકે. તેના સામે ચોરી, ચોરાયેલ માલ મેળવવો, વિશ્વાસઘાત અને છેતરપિંડી માટે આરોપ મૂકી શકાય અથવા વિકલ્પરૂપે તેમાંના કોઈ એક માટે આરોપ મૂકાઈ શકે.
- {બી} ઉપરોક્ત કેસમાં A સામે માત્ર ચોરીનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે. પરંતુ પુરાવામાં જણાય છે કે તેણે વિશ્વાસઘાત અથવા ચોરાયેલ માલ મેળવવાનો ગુનો કર્યો છે. તો તેને તે મુજબ દોષિત ઠેરવી શકાય, ભલે તે માટે આરોપ મૂકાયો ન હોય.
- {સી} A મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ શપથ પર કહે છે કે તેણે B ને C ને લાકડી વડે મારતા જોયો. પરંતુ સેશન કોર્ટમાં A શપથ પર કહે છે કે B એ C ને માર્યો જ નથી. તો A સામે વિકલ્પરૂપે ખોટી સાક્ષી આપવાનો આરોપ મૂકી તેને દોષિત ઠેરવી શકાય, ભલે કયું નિવેદન ખોટું છે તે સાબિત ન થઈ શકે.

[૨૨૨] આરોપિત ગુનામાં સમાવિષ્ટ નાના ગુનાનો પુરાવો થાય ત્યારે.—

- ૧) જો કોઈ વ્યક્તિ પર એવો ગુનો આરોપિત હોય જેમાં અનેક તથ્યોનો સમાવેશ થાય છે, અને તેમાંથી કેટલાક તથ્યોનો સંયોજન જ નાના ગુનાને પૂર્ણ બનાવે છે અને તે સાબિત થાય પરંતુ બાકીના તથ્યો સાબિત ન થાય, તો તેને નાના ગુનામાં દોષિત ઠેરવી શકાય છે, ભલે તે માટે આરોપ મૂકાયો ન હોય.
- ૨) જો કોઈ વ્યક્તિ પર એક ગુનાનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હોય અને સાબિત

થયેલા તથ્યો તે ગુનાને નાના ગુનામાં રૂપાંતરિત કરે, તો તેને નાના ગુનામાં દોષિત ઠેરવી શકાય છે, ભલે તે માટે આરોપ મૂકાયો ન હોય.

૩) કોઈ વ્યક્તિ પર ગુનાનો આરોપ મૂકાયો હોય, તો તે ગુનો કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હોવાનું સાબિત થાય તો તેને તે પ્રયાસ માટે દોષિત ઠેરવી શકાય છે, ભલે તે માટે અલગ આરોપ મૂકાયો ન હોય.

૪) આ કલમ કોઈ પણ એવી પરિસ્થિતિમાં નાના ગુનામાં દોષિત ઠેરવવા માટે અધિકાર આપતી નથી, જ્યાં તે ગુનાના કેસની શરૂઆત માટે જરૂરી શરતો પૂર્ણ ન થઈ હોય.

દષ્ટાંત

{એ} A પર કલમ ૪૦૭ ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ વહનકાર તરીકે સોંપાયેલી મિલ્કતમાં વિશ્વાસઘાત કરવાનો આરોપ છે. પરંતુ પુરાવામાં જણાય છે કે તેણે કલમ ૪૦૬ હેઠળ વિશ્વાસઘાત કર્યો હતો, પરંતુ મિલ્કત તેને વહનકાર તરીકે સોંપાઈ ન હતી. તો તેને કલમ ૪૦૬ હેઠળ દોષિત ઠેરવી શકાય.

{બી} A પર કલમ ૩૨૫ હેઠળ ગંભીર ઈજા પહોંચાડવાનો આરોપ છે. તે સાબિત કરે છે કે તેણે ગંભીર અને અચાનક ઉશ્કેરણી હેઠળ કાર્ય કર્યું હતું. તો તેને કલમ ૩૩૫ હેઠળ દોષિત ઠેરવી શકાય.

[૪૬૪] આરોપ ન ગોઠવવાના, ગેરહાજરીના અથવા ભૂલના પ્રભાવ.—

૧) યોગ્ય અધિકાર ધરાવતા કોર્ટનો કોઈ પણ નિર્ણય, સજા અથવા આદેશ માત્ર એટલા માટે અમાન્ય ગણાશે નહીં કે આરોપ ગોઠવાયો નથી અથવા તેમાં કોઈ ભૂલ, ત્રુટિ અથવા અનિયમિતતા છે, જેમાં આરોપોની ગેરમિલાપ પણ સામેલ છે, જો સુધી ઉપરની કોર્ટના મત મુજબ તેના કારણે ન્યાયમાં નિષ્ફળતા સર્જાઈ ન હોય.

૨) જો ઉપરની કોર્ટ માને કે ન્યાયમાં નિષ્ફળતા થઈ છે, તો તે—

{અ} જ્યાં આરોપ ગોઠવાયો ન હોય, ત્યાં આરોપ ગોઠવવાનો આદેશ આપી અને તે પછીથી ટ્રાયલ ફરી શરૂ કરવાની ભલામણ કરી શકે;

{બ} જ્યાં આરોપમાં ભૂલ, ત્રુટિ અથવા અનિયમિતતા હોય, ત્યાં યોગ્ય રીતે ગોઠવાયેલા આરોપ પર નવા ટ્રાયલનો આદેશ આપી શકે:

પરંતુ જો કોર્ટ માને કે કેસના તથ્યો મુજબ કોઈ માન્ય આરોપ જ મુકાઈ શકે તેમ ન હોય, તો તે દોષારોપણ રદ કરશે."

૧૧) [કલમ ૨૨૧(૧) અને (૨)] ના સીધા અર્થ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જો એક જ કૃત્ય અથવા કૃત્યોની શ્રેણી અનેક ગુનાઓ બનાવે અને પ્રોસિક્યુશન ચોક્કસ ન હોય, તો

આરોપી સામે તમામ કે કેટલાક કે કોઈપણ ગુનાઓ માટે આરોપ મૂકાઈ શકે છે. આવા કેસમાં, ભલે ચોક્કસ આરોપ મૂકાયો ન હોય, પરંતુ પુરાવાથી સાબિત થયેલા ગુનામાં આરોપીને દોષિત ઠેરવી શકાય છે.

૧૨} [કલમ ૨૨૨(૧)] મુજબ, જો આરોપિત ગુનાના કેટલાક તથ્યો સાબિત થાય અને તે નાના ગુનાને પૂર્ણ કરે, તો આરોપી નાના ગુનામાં દોષિત ઠેરવી શકાય છે. કલમ ૨૨૨(૨) મુજબ, જો સાબિત થયેલા તથ્યો ગુનાને નાના ગુનામાં ફેરવે, તો પણ તે મુજબ દોષિત ઠેરવી શકાય છે. પેટા-કલમ (૩) મુજબ, ગુનાનો પ્રયાસ સાબિત થાય તો તે માટે પણ દોષિત ઠેરવી શકાય છે.

૧૩} [કલમ ૪૬૪(૧)] મુજબ, આરોપ ગોઠવવામાં ભૂલ, ત્રુટિ અથવા અનિયમિતતા હોવા છતાં, જો ન્યાયમાં નિષ્ફળતા થઈ નથી, તો નિર્ણય અમાન્ય નહીં ગણાય. પેટા-કલમ (૨) મુજબ, ન્યાયમાં નિષ્ફળતા જણાય તો ઉપરની કોર્ટ યોગ્ય પગલાં લઈ શકે છે.

૧૪} આરોપ ન ગોઠવવો અથવા તેમાં ભૂલ હોવા છતાં દોષારોપણ રદ કરવું જોઈએ કે નહીં તે મુદ્દો વિલી (વિલિયમ) સ્લેની વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય કેસમાં વિચારવામાં આવ્યો હતો...”

{૬} અમે આગળ વધીએ અને અમારો ઉત્તર રજૂ કરીએ તથા સંહિતાની જોગવાઈઓની તપાસ કરીએ તે પહેલાં, અમે એ અવલોકન કરવા રોકાઈશું કે સંહિતા એ પ્રક્રિયાની સંહિતા છે અને, તમામ પ્રક્રિયાત્મક કાયદાઓની જેમ, તેનો ઉદ્દેશ્ય ન્યાયના હેતુઓને આગળ ધપાવવાનો છે અને અનંત તકનીકીઓની રજૂઆત દ્વારા તેને નિષ્ફળ બનાવવાનો નથી. સંહિતાનો ઉદ્દેશ્ય એ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે કે આરોપી વ્યક્તિને કુદરતી ન્યાયની આપણી વિભાવનાઓને અનુરૂપ કેટલીક સુસ્થાપિત અને સુસંગત રેખાઓ પર સંપૂર્ણ અને નિષ્પક્ષ સુનાવણી મળે. જો તેને તે મળે છે, જો તેની સુનાવણી સક્ષમ અદાલત દ્વારા કરવામાં આવે છે, જો તેને જે ગુના માટે તેની તપાસ કરવામાં આવી રહી છે તેનું સ્વરૂપ જણાવવામાં આવે અને તે સ્પષ્ટપણે સમજે છે, જો તેની સામેનો કેસ તેને સંપૂર્ણ અને નિષ્પક્ષ રીતે સમજાવવામાં આવે અને તેને પોતાનો બચાવ કરવાની સંપૂર્ણ અને નિષ્પક્ષ તક આપવામાં આવે, તો પછી, જો કાયદાના બાહ્ય સ્વરૂપોનું ‘નોંધપાત્ર’ પાલન થયું હોય, તો પ્રક્રિયામાં માત્ર ભૂલો, સુનાવણીમાં માત્ર બિનમહત્વની ત્રુટિઓ અને ક્ષતિઓને સંહિતા દ્વારા ક્ષમ્ય ગણવામાં આવે છે અને જ્યાં સુધી આરોપી નોંધપાત્ર પૂર્વગ્રહ સાબિત ન કરી શકે ત્યાં સુધી સુનાવણી દૂષિત થતી નથી. વ્યાપક રીતે કહીએ તો, આ તે મૂળભૂત સિદ્ધાંત છે જેના પર સંહિતા આધારિત છે.

{૭} હવે અહીં, તમામ પ્રક્રિયાત્મક કાયદાઓની જેમ, કેટલીક બાબતો મહત્વપૂર્ણ ગણવામાં આવે છે. તે પ્રકારની જોગવાઈની અવગણના

સુનાવણી માટે ઘાતક છે અને તે તરત જ દોષિત ઠરાવને અમાન્ય કરે છે. અન્ય બાબતો મહત્વપૂર્ણ નથી અને ગમે તેટલી અનિયમિતતા હોય તો પણ તેને સુધારી શકાય છે; અને તે કિસ્સામાં જ્યાં સુધી અદાલતને ખાતરી ન થાય કે પૂર્વગ્રહ થયો હતો ત્યાં સુધી દોષિત ઠરાવ કાયમ રહેવો જોઈએ. આમાંની કેટલીક બાબતો સંહિતા દ્વારા હાથ ધરવામાં આવી છે અને જ્યાં પણ તે કિસ્સો હોય ત્યાં તેની જોગવાઈઓનો સંપૂર્ણ અમલ થવો જોઈએ.”

૧૫) ત્યારબાદ બંધારણીય ખંડપીઠે ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૮૯૮ની કલમ ૨૨૫, ૨૩૨, ૫૩૫ અને ૫૩૭ની જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો, જે આ સંહિતાની કલમ ૨૧૫, ૪૬૪ અને ૪૬૫ને અનુરૂપ છે અને ઠરાવ્યું હતું કે: (વિલી (વિલિયમ) સ્લેની કેસ [AIR 1956 SC 116], AIR પૃ. ૧૨૮, પેરા ૪૪)

“{૪૪} હવે, જેમ આપણે કહ્યું છે તેમ, કલમ ૨૨૫, ૨૩૨, ૫૩૫ અને ૫૩૭(એ) તેમની વચ્ચે, આરોપને લગતી દરેક કલ્પનાશીલ પ્રકારની ભૂલ અને અનિયમિતતાને આવરી લે છે જે સંભવિતપણે ઉદભવી શકે છે, જેમાં શરૂઆતથી અંત સુધી કોઈ પણ આરોપ વિના દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હોય તેવા કિસ્સાઓથી લઈને જેમાં આરોપ હોય પરંતુ તેમાં ભૂલો, અનિયમિતતાઓ અને ક્ષતિઓ હોય તેવા કિસ્સાઓનો સમાવેશ થાય છે. સંહિતા સ્પષ્ટ છે કે અનિયમિતતા 'ગમે તે' હોય, જ્યાં સુધી પૂર્વગ્રહ ન હોય ત્યાં સુધી તેને ઘાતક ગણવી જોઈએ નહીં.

આપણે જે શોધવું જોઈએ તે તથ્યનું સત્વ (સાર) છે. અદાલતોએ ન્યાય આપવાનો હોય છે અને ન્યાયમાં નિર્દોષોના રક્ષણની જેમ જ ગુનાની સજાનો પણ સમાવેશ થાય છે. જો સત્વને બદલે તેના પડછાયાને ભૂલથી મહત્વ આપવામાં આવે અને ધ્યેય બિનમહત્વની તકનીકી બાબતોના ચક્રવ્યૂહમાં ખોવાઈ જાય તો બંનેમાંથી એક પણ થઈ શકતું નથી. વ્યાપક દ્રષ્ટિકોણ જરૂરી છે, રાજ્યના અધિકારો અને સામાન્ય રીતે સમાજના રક્ષણ વચ્ચે વ્યક્તિને થતી પજવણી અને અન્યાયી દોષિત ઠરવાના જોખમો સામે સચોટ સંતુલન જરૂરી છે.

આરોપી વ્યક્તિની તરફેણમાં દરેક વ્યાજબી ધારણા હોવી જોઈએ; તેને દરેક વ્યાજબી શંકાનો લાભ મળવો જોઈએ. પૂર્વગ્રહની બાબત નક્કી કરતી વખતે ન્યાય અને નિષ્પક્ષતાના એ જ વ્યાપક સિદ્ધાંતો અમલમાં લાવવા જોઈએ જે દોષ નક્કી કરતી વખતે લાવવામાં આવે છે. પરંતુ જ્યારે બધું કહેવાઈ જાય અને થઈ જાય, ત્યારે આપણે એ જોવાનું છે કે શું આરોપીને નિષ્પક્ષ સુનાવણી મળી હતી, શું તે જાણતો હતો કે તેની સામે કયા ગુના માટે તપાસ કરવામાં આવી રહી છે, શું તેની સામે સ્થાપિત કરવા માંગતા મુખ્ય તથ્યો તેને નિષ્પક્ષ અને સ્પષ્ટ રીતે સમજાવવામાં આવ્યા હતા અને શું તેને પોતાનો બચાવ કરવાની સંપૂર્ણ અને નિષ્પક્ષ તક આપવામાં આવી હતી.

જો આ તમામ તત્વો હાજર હોય અને કોઈ પૂર્વગ્રહ સાબિત ન થાય, તો અનિયમિતતા ગમે તે હોય, પછી ભલે તે આરોપને લગતી હોય કે તેના અભાવને કારણે હોય, દોષિત ઠરાવ કાયમ રહેવો જોઈએ.”

૧૬) ગુરબચન સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ [AIR 1957 SC 623] માં ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે પૂર્વગ્રહના પ્રશ્ન પર વિચાર કર્યો અને અવલોકન કર્યું: (AIR પૃ. ૬૨૬, પેરા ૭)

“{૭} ... [પૂર્વગ્રહના પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવામાં, ગુનાના નિર્ણયની જેમ જ, અદાલતોએ વ્યાપક દ્રષ્ટિકોણ સાથે કાર્ય કરવું જોઈએ અને સત્વ (સાર) તરફ જોવું જોઈએ ન કે તકનીકી બાબતો તરફ, અને તેમની મુખ્ય ચિંતા એ જોવાની હોવી જોઈએ કે શું આરોપીને નિષ્પક્ષ સુનાવણી મળી હતી, શું તે જાણતો હતો કે તેની સામે કયા ગુના માટે તપાસ કરવામાં આવી રહી છે, શું તેની સામે સ્થાપિત કરવા માંગતા મુખ્ય તથ્યો તેને નિષ્પક્ષ અને સ્પષ્ટ રીતે સમજાવવામાં આવ્યા હતા અને શું તેને પોતાનો બચાવ કરવાની સંપૂર્ણ અને નિષ્પક્ષ તક આપવામાં આવી હતી.”

૧૭) લાખજીત સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ [1994 Supp (1) SCC 173 : 1994 SCC (Cri) 235] માં આરોપીઓ પર આઈ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૨ હેઠળના ગુનાનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો અને તેમને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા. હાઈકોર્ટે તેમની સજા ચથાવત રાખી હતી. આ અદાલતની બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે ઠરાવ્યું હતું કે આઈ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૨ હેઠળનો આરોપ સ્થાપિત થયો નથી પરંતુ અપીલકર્તાઓને આઈ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૬ હેઠળ દોષિત ઠેરવ્યા હતા. આઈ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૬ હેઠળ ચોક્કસ આરોપની ગેરહાજરીમાં અપીલકર્તાઓને તે કલમ હેઠળ દોષિત ઠેરવી શકાય નહીં તેવી દલીલને ફગાવી દેતા અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું: (SCC પૃ. ૧૭૭, પેરા ૯)

“{૯} જોકે, વિદ્વાન વકીલ રજૂઆત કરે છે કે જે રીતે આરોપ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળની સજાપાત્ર ગુના માટે હતો, તેથી આરોપીઓને તેમની સામે આઈ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૬ હેઠળ પણ કરાયેલા આરોપનો સામનો કરવાની સૂચના આપવામાં આવી ન હતી અને તેથી, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૬ હેઠળ આરોપ ન ઘડવાને કારણે તેમને પૂર્વગ્રહ થયો છે અને; તેથી, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-એ હેઠળની ધારણા કરી શકાય નહીં અને પરિણામે કલમ ૩૦૬ હેઠળ દોષિત ઠરાવી શકાય નહીં. અમે સહમત થવામાં અસમર્થ છીએ. કેસના તથ્યો અને સંજોગો CrPC ની કલમ ૩૧૩ હેઠળ આરોપીઓ સામે રજૂ કરવામાં આવ્યા છે અને જ્યારે દહેજની માંગણી કરવામાં આવી હતી ત્યારે એવું કહી શકાય નહીં કે આરોપીઓને પૂર્વગ્રહ થયો છે કારણ કે સાક્ષીઓની ઉલટતપાસ

તેમજ CrPC ની કલમ ૩૧૩ હેઠળ આપવામાં આવેલા જવાબો દર્શાવે છે કે તેમની પાસે તે આક્ષેપોની પૂરતી સૂચના હતી જે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૬ ને પણ આકર્ષે છે.”

૧૮} સંગારાબોઈના શ્રીનુ વિરુદ્ધ આંધ્રપ્રદેશ રાજ્ય [(૧૯૯૭) ૫ એસ.સી.સી. ૩૪૮ : ૧૯૯૭ એસ.સી.સી. (ફિમિનલ) ૬૯૦] માં બે ન્યાયાધીશોની અન્ય એક ખંડપીઠે વિરોધાભાસી મંતવ્ય વ્યક્ત કર્યું હતું. તે કેસના તથ્યો એવા હતા કે આરોપીને ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળ દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો. હાઈકોર્ટે આ દોષિત ઠરાવને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૬ હેઠળના દોષિત ઠરાવમાં પરિવર્તિત કર્યો હતો. હાઈકોર્ટના ચુકાદાને ઉલટાવતા, આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે: (એસ.સી.સી. પૃષ્ઠ ૩૪૮, ફક્કરો ૨)

“{૨} આ અપીલ એ સાદા કારણસર સફળ થવી જોઈએ કે અપીલકર્તાને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળના આરોપમાંથી મુક્ત કર્યા પછી —જે તેની સામે ઘડવામાં આવેલ એકમાત્ર આરોપ હતો—હાઈકોર્ટ તેને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૬ હેઠળના ગુના માટે દોષિત ઠેરવી શકી ન હોત. એ વાત સાચી છે કે ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૨૨૨ અદાલતને એવી વ્યક્તિને એવા ગુના માટે દોષિત ઠેરવવાનો અધિકાર આપે છે કે જેની સામે ચાલી રહેલી તપાસના ગુનાની તુલનામાં ગોંણ હોય, પરંતુ ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૨૨૨ ના અથ માં ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળના ગુનાના સંબંધમાં ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૬ ને ગોંણ ગુનો કહી શકાય નહીં કારણ કે આ બંને ગુનાઓ અલગ અને ભિન્ન શ્રેણીના છે. જ્યારે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળના ગુનાનું મૂળભૂત તત્વ માનવવધ મૃત્યુ છે, ત્યારે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૬ ના તત્વો આત્મહત્યા દ્વારા મૃત્યુ અને તેના માટેની દુષ્પ્રેરણા છે.”

૧૯} દેખીતી રીતે પરસ્પર વિરોધી હોય તેવા સમાન અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી બેન્ચોના ચુકાદાઓને ધ્યાને રાખીને, આ મુદ્દાને મોટી બેન્ચ સમક્ષ મોકલવામાં આવ્યો હતો. દલબીર સિંઘ વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય [(૨૦૦૪) ૫ એસ.સી.સી. ૩૩૪ : ૨૦૦૪ એસ.સી.સી. (ફિ) ૧૫૯૨] ના કેસમાં ત્રણ-ન્યાયાધીશોની બેન્ચે સંહિતાની કલમ ૨૨૨ અને ૪૬૪ ની જોગવાઈઓ પર વિચાર કર્યો અને અવલોકન કર્યું: (એસ.સી.સી. પાનું ૩૪૩, ફક્કરો ૧૪)

“{૧૪} ... કલમ ૨૨૨ ની પેટા-કલમ (૧) એ નિર્ધારિત કરે છે કે જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ

પર અનેક વિગતો ધરાવતા ગુનાનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હોય, જેમાંથી માત્ર કેટલીક વિગતોનું સંયોજન એક સંપૂર્ણ ગૌણ ગુનો બનાવે છે, અને આખું સંયોજન સાબિત થાય છે, પરંતુ બાકીની વિગતો સાબિત થતી નથી, ત્યારે તેની ગૌણ ગુના માટે દોષિત ઠેરવી શકાય છે, ભલે તેના પર તે માટેનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો ન હોય. તે જ કલમની પેટા-કલમ (૨) નિર્ધારિત કરે છે કે જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ પર ગુનાનો આરોપ મૂકવામાં આવે છે અને એવા તથ્યો સાબિત થાય છે જે તેને ગૌણ ગુનામાં ઘટાડે છે, ત્યારે તેને ગૌણ ગુના માટે દોષિત ઠેરવી શકાય છે, ભલે તેના પર તે માટેનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો ન હોય. સી.આર.પી.સી. ની કલમ ૨૨૨ એ સામાન્ય જોગવાઈના સ્વરૂપમાં છે જે અદાલતને ગૌણ ગુના માટે દોષિત ઠેરવવાની સત્તા આપે છે, ભલે મુખ્ય ગુના માટે આરોપ ઘડવામાં આવ્યો હોય. ઉક્ત કલમના દ્રષ્ટાંતો (અ) અને (બ) પણ સ્થિતિ સ્પષ્ટ કરે છે. જોકે, ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતામાં એક અલગ પ્રકરણ છે, એટલે કે, પ્રકરણ ૩૫ જે અનિયમિત કાર્યવાહીઓ અને તેની અસર વિશે જણાવે છે. આ પ્રકરણ વિવિધ પ્રકારની અનિયમિતતાઓ ગણાવે છે જે કાર્યવાહીને કાં તો રદબાતલ કરવાની અથવા રદબાતલ ન કરવાની અસર ધરાવે છે. સંહિતાની કલમ ૪૬૪ એ આરોપ ઘડવામાં ચૂક, અથવા ગેરહાજરી, અથવા તેમાં ભૂલની અસર વિશે જણાવે છે. આ કલમની પેટા-કલમ (૧) એવી જોગવાઈ કરે છે કે સક્ષમ અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલ કોઈ પણ તારણ, સજા અથવા આદેશ માત્ર એ આધારે અમાન્ય ગણાશે નહીં કે કોઈ આરોપ ઘડવામાં આવ્યો ન હતો અથવા આરોપમાં કોઈ ભૂલ, ચૂક અથવા અનિયમિતતાના આધારે, જેમાં આરોપોના ખોટા જોડાણનો પણ સમાવેશ થાય છે, સિવાય કે, અપીલ, પુષ્ટિ અથવા રિવિઝન અદાલતના મતે, તેના કારણે વાસ્તવમાં ન્યાયનો નિષ્ફળતા મળી હોય. આ સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે આરોપમાં કોઈ ભૂલ, ચૂક અથવા અનિયમિતતા, જેમાં આરોપોના ખોટા જોડાણનો પણ સમાવેશ થાય છે, તેના પરિણામે સક્ષમ અદાલતના દોષિત ઠરાવ અથવા આદેશને અમાન્ય કરવામાં આવશે નહીં જ્યાં સુધી અપીલ અથવા રિવિઝન અદાલત એવા નિષ્કર્ષ પર ન આવે કે તેના કારણે વાસ્તવમાં ન્યાયની નિષ્ફળતા થઈ છે.” (મૂળ લખાણમાં ભાર મૂકેલ છે)

૨૦} ત્યારબાદ ત્રણ-ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે નીચેના ચુકાદાઓનો ઉલ્લેખ કર્યો અને અવલોકન

કર્યું:

વિલી (વિલિયમ) સ્લેની વિરુદ્ધ મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય

[એ.આઈ.આર. ૧૯૫૬ એસ.સી. ૧૧૬],

ગુરબચન સિંઘ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય [એ.આઈ.આર. ૧૯૫૭ એસ.સી. ૬૨૩]

(દલબીર સિંઘ કેસ [(૨૦૦૪) ૫ એસ.સી.સી. ૩૩૪ : ૨૦૦૪ એસ.સી.સી. (ક્રિ) ૧૫૯૨], એસ.સી.સી. પાનું ૩૪૫, ફરો ૧૭)

“{૧૭} આ જ તર્જ પર આ અદાલતના અનેક નિર્ણયો છે અને તે દરેકનો ઉલ્લેખ કરીને

આ ચુકાદાને ભારિત કરવાની જરૂર નથી. તેથી, સી.આર.પી.સી. ની કલમ ૪૬૪ ને ધ્યાને લેતા, અપીલ અથવા રિવિઝન અદાલત માટે કોઈ આરોપીને એવા ગુના માટે દોષિત ઠેરવવાનું શક્ય છે કે જેના માટે કોઈ આરોપ ઘડવામાં આવ્યો ન હતો, સિવાય કે અદાલતનો એવો અભિપ્રાય હોય કે તેનાથી વાસ્તવમાં ન્યાયની નિષ્ફળતા થશે. ન્યાયની નિષ્ફળતા થઈ છે કે કેમ તેનો નિર્ણય કરવા માટે, એ તપાસવું સુસંગત રહેશે કે શું આરોપી તે ગુનાના મૂળભૂત તત્વોથી વાકેફ હતો કે જેના માટે તેને દોષિત ઠેરવવામાં આવી રહ્યો છે અને શું તેની વિરુદ્ધ પ્રસ્થાપિત કરવા માંગતા મુખ્ય તથ્યો તેને સ્પષ્ટ રીતે સમજાવવામાં આવ્યા હતા અને શું તેને પોતાનો બચાવ કરવાની વાજબી તક મળી હતી. તેથી, અમારો એવો અભિપ્રાય છે કે સંગારાબોઈના શ્રીનુ [(૧૯૯૭) ૫ એસ.સી.સી. ૩૪૮ : ૧૯૯૭ એસ.સી.સી. (કિ) ૬૯૦] નો નિર્ણય યોગ્ય રીતે લેવાયો ન હતો કારણ કે તે કાયદાના સિદ્ધાંત તરીકે એવું પ્રસ્થાપિત કરવાનો પ્રયાસ કરે છે કે જ્યાં આરોપી પર આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૨ હેઠળ આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હોય, ત્યાં તેને આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૬ હેઠળના ગુના માટે દોષિત ઠેરવી શકાય નહીં.”

- ૨૧} ઉપરોક્ત ચુકાદાઓનો સાર એ છે કે અમુક પરિસ્થિતિઓમાં આરોપીને એવા ગુના માટે દોષિત ઠેરવી શકાય છે કે જેના માટે તેના પર ખાસ કરીને આરોપ મૂકવામાં આવ્યો ન હોય અને આરોપ ઘડવામાં ભૂલ, ચૂક અથવા અનિયમિતતા, તે પોતે જ દોષિત ઠરાવને રદ કરવા માટે પૂરતી નથી. અપીલ, પુષ્ટિ અથવા રિવિઝન અદાલત આવા મામલાઓમાં માત્ર ત્યારે જ દખલ કરી શકે છે જો તે દર્શાવવામાં આવે કે આરોપ ઘડવામાં ભૂલ, ચૂક અથવા અનિયમિતતાના કારણે આરોપીને પૂર્વગ્રહ થયો છે અને ન્યાયની નિષ્ફળતા મળી છે.
- ૨૨} આ કેસના તથ્યો પર પાછા ફરતા, અમે જોઈએ છીએ કે અપીલકર્તા અને તેના સહ-આરોપીઓ પર આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૪-બી હેઠળ આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો. તેમની સામે મૂકવામાં આવેલો વિશિષ્ટ આરોપ એ હતો કે તેઓએ મૃતકને દહેજની માંગણી માટે અથવા તેના સંબંધમાં ફૂરતાનો ભોગ બનાવી હતી અને લગ્નના સાત વર્ષની અંદર તેનું અકુદરતી મૃત્યુ થયું હતું. આમ, અપીલકર્તા જાણતો હતો કે તેણે ફૂરતાના આરોપ સામે પોતાનો બચાવ કરવાનો હતો. સરકારી પક્ષના સાક્ષીઓની ઉલટતપાસ અસ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે બચાવ પક્ષે ફૂરતાના આરોપના સંદર્ભમાં મૃતકની માતા, બહેનો અને ભાઈની જુબાનીને અવિશ્વસનીય ઠેરવવા માટે સંગઠિત પ્રયાસ કર્યો હતો. એટલું જ નહીં, સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળના પોતાના નિવેદનમાં, અપીલકર્તાએ તેની પત્નીને ફૂરતાનો ભોગ બનાવી હોવાના આરોપનો ઇનકાર કર્યો હતો. આમ તે સ્પષ્ટ છે કે અપીલકર્તા માત્ર ફૂરતાના આરોપથી વાકેફ હતો એટલું જ નહીં પરંતુ તેને તે આરોપના સંદર્ભમાં પોતાનો બચાવ કરવાની તક મળી હતી અને તેણે તેનો ઉપયોગ કર્યો હતો. તેથી, શ્રી તુલસીની આ

રજૂઆત સ્વીકારવી શક્ય નથી કે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા આઈ.પી.સી. ની કલમ ૪૯૮-એ હેઠળ ચોક્કસ આરોપ ઘડવામાં ન આવવાથી તેના અસીલના પક્ષને નુકસાન થયું છે અથવા તે બાબતે ન્યાયની નિષ્ફળતા થઈ છે.

૧૦.૨) કે.પ્રેમા એસ. રાવ અને અન્ય વિરુદ્ધ ચાદલા શ્રીનિવાસ રાવ અને અન્ય, (૨૦૦૩) ૧ એસ.સી.સી. ૨૧૭ ના કેસનો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય છે,

જેમાં નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું કે:

“આરોપની રચનામાં કોઈ ચૂક અથવા ખામી હોય તો, જો આરોપીને ગેરમાર્ગે દોરવામાં આવ્યો ન હોય અને ન્યાયમાં કોઈ વિફળતા ઊભી થઈ ન હોય, તો તે દોષસિદ્ધિને અમાન્ય બનાવતી નથી. ભલે સામેવાળા નં. ૧ પર કલમ ૩૦૪-બી ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ અને વિકલ્પરૂપે કલમ ૪૯૮-એ ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો અને ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા માત્ર કલમ ૪૯૮-એ હેઠળ જ દોષી ઠેરવવામાં આવ્યો હતો, છતાં આરોપના નિવેદનમાં સ્પષ્ટ રીતે ફૂરતા અને સતામણીના આક્ષેપો દર્શાવવામાં આવ્યા હતા, જેનાથી મૃતકને આત્મહત્યા કરવા પ્રેરણા મળી હતી. સાબિત થયેલા તથ્યોના આધારે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-એ હેઠળનો અનુમાન લાગુ પડ્યો અને કલમ ૩૦૬ ભારતીય દંડ સંહિતાના તમામ ઘટકો પૂર્ણ થયા હતા; તેથી, સામેવાળા નં. ૧ ને ફરીથી ટ્રાયલ માટે મામલો પરત મોકલ્યા વગર કલમ ૩૦૬ હેઠળ દોષી ઠેરવી શકાય, કારણ કે તેને પોતાની બચાવ માટે પૂરતી તક આપવામાં આવી હતી. વધુમાં પુનરોચ્ચાર કરવામાં આવ્યો કે સમાન તથ્યો પર, કલમ ૪૯૮-એ અને ૩૦૪-બી હેઠળ આરોપિત વ્યક્તિને કલમ ૩૦૬ હેઠળ દોષી ઠેરવી શકાય છે, અને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૨૨૨ મુજબ, ભલે ઉચ્ચ ગુનામાંથી મુક્ત કરવામાં આવે, છતાં પુરાવાથી સાબિત થયેલા ગૌણ ગુના માં દોષી ઠેરવી શકાય છે. જ્યાં આરોપીને એવી બાબત સામે જવાબ આપવા પૂરતી તક મળી હોય, જેનો આરોપ ઔપચારિક રીતે ન રચાયો હોય છતાં આરોપપત્ર અને પુરાવામાં સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવવામાં આવ્યો હોય, ત્યાં ફરીથી ટ્રાયલ જરૂરી નથી.”

૧૦.૩) દલબીર સિંહ વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, (૨૦૦૪) ૫ એસ.સી.સી. ૩૩૪ ના કેસમાં નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું કે માત્ર કોઈ ખાસ ગુનાને લઈને આરોપ ન રચાયો હોવો, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૪૬૪ના પ્રકાશમાં, અપિલ અથવા પુનઃવિચારણા

અદાલત દ્વારા તે ગુનામાં દોષસિદ્ધિ માટે અવરોધરૂપ નથી, શરતે કે ...(૧) આરોપીને ગુનાના મૂળ તત્વોની જાણ હતી,

(૨) તેના સામે સ્થાપિત કરવાના મુખ્ય તથ્યો સ્પષ્ટ રીતે સમજાવવામાં આવ્યા હતા, અને (૩) તેને પોતાનો બચાવ કરવા માટે ન્યાયસંગત તક આપવામાં આવી હતી.

આ મુજબ, જ્યાં કલમ ૩૦૨, ૪૯૮-એ અને ૩૦૪-બી ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ આરોપ રચાયા હતા પરંતુ કલમ ૩૦૬ હેઠળ નહોતા, ત્યાં તથ્યોના આધારે એવું માનવામાં આવ્યું કે આરોપીને કલમ ૩૦૬ હેઠળ પણ દોષી ઠેરવી શકાય છે, કારણ કે જરૂરી તથ્ય આધાર અને બચાવની તક હાજર હતી.

૧૦.૪) ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૨૨૨ સામાન્ય જોગવાઈ સ્વરૂપે છે, જે અદાલતને સત્તા આપે છે કે તે મોટા ગુનામાં આરોપિત વ્યક્તિને, ગૌણ ગુનામાં દોષી ઠેરવી શકે, ભલે આરોપ મોટો ગુનો માટે રચાયો હોય. ગૌણ ગુનાનો કસોટી માત્ર એટલો નથી કે તેમાં નિર્ધારિત સજા ઓછી હોય. માત્ર ત્યારે જ, જ્યારે બે ગુનાઓ સહજ સંબંધિત હોય અને જેમાં મુખ્ય તત્વો સામાન્ય હોય, ત્યારે જેમાં ઓછી સજા હોય તે ગુનાને બીજા ગુનાની તુલનામાં ગૌણ ગુના ઓ ગણાવી શકાય. “ગૌણ ગુના” શબ્દનો કાયદામાં કોઈ વિશેષ પરિભાષિત અર્થ આપેલ નથી; તેને સામાન્ય અર્થમાં જ સમજવાનો છે. કલમ ૨૨૨ હેઠળ અદાલત વ્યક્તિને ગૌણ ગુનામાં દોષી ઠેરવી શકે છે, ભલે તેના સામે મોટા ગુનાનો આરોપ મૂકાયો હોય; પરંતુ તે જોગવાઈ અદાલતને એ સત્તા આપતી નથી કે ગૌણ ગુના માં આરોપિત વ્યક્તિને મોટા ગુનામાં દોષી ઠેરવે. જ્યારે બે ગુનાઓમાં ભિન્ન તત્વો અને અલગ તથ્યપ્રશ્નો સામેલ હોય, ત્યારે એક ગુનાને બીજા કરતા લઘુ કહી શકાતો નથી અને ખાસ આરોપ વગર દોષસિદ્ધિ આપવામાં આવી શકતી નથી.

૧૦.૫) આરોપીને તેના પર લાદવામાં આવેલા આરોપ કરતા ઓછા ગંભીર ગુના માટે દોષિત ઠેરવી શકાય છે, જો તેણે ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓની ઉલટતપાસ કરવાનો અને સી.આર.પી.સી.ની કલમ ૩૧૩ હેઠળ તેને પૂછવામાં આવેલા પ્રશ્નોનો પૂરો લાભ લીધો

હોય, અને તેના દ્વારા આપવામાં આવેલા જવાબો દર્શાવતા હોય કે તેને કોઈ અન્યાય થયો નથી. જ્યારે એવું પ્રસ્થાપિત થાય કે આરોપીને મુખ્ય અને ગૌણ બંને ગુનાઓ હેઠળ દોષિત ઠેરવી શકાય છે, પરંતુ મુખ્ય ગુનાઓ માટે સબસ્ટન્ટિવ સજા આપવામાં આવતી હોવાથી ગૌણ ગુના માટે અલગ સજા આપવાની જરૂર નથી. કસોટી સજાની ગંભીરતા નથી. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ પર અનેક વિગતો ધરાવતા ગુનાનો આરોપ મૂકવામાં આવે છે અને જો તમામ વિગતો સાબિત થાય છે, તો તે ગૌણ ગુના સમાન બનશે, જ્યારે જો તેમાંથી કેટલીક વિગતો સાબિત થાય અને તેમનું સંયોજન ગૌણ ગુના સમાન બને, તો આરોપીને ગૌણ ગુના માટે દોષિત ઠેરવી શકાય છે, ભલે તેના પર તે માટે આરોપ મૂકવામાં આવ્યો ન હોય. આમ, સી.આર.પી.સી.ની કલમ ૨૨૨ ના અર્થમાં ગૌણ ગુનો એ મુખ્ય ગુનાથી સ્વતંત્ર કંઈક અથવા માત્ર ઓછી સજા ધરાવતો ગુનો નથી. ગૌણ ગુનો મુખ્ય ગુનાના કેટલાક ઘટકોનો બનેલો હોવો જોઈએ અને તેનો ભાગ હોવો જોઈએ.

૧૦.૬) અહીં, આરોપી મૃતક સાથેના તેના વૈવાહિક સંબંધોમાંથી ઉદ્ભવેલા આરોપ વિશે જાણતો હતો. કલમ ૩૦૬ અને ૩૦૪-બી હેઠળનો આરોપ આરોપીના ધ્યાનમાં મૂકવામાં આવ્યો હતો અને તે ગુનાઓમાં, ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-એ અને ૧૧૩-બી લાગુ પડશે. કલમ ૧૧૩-એ હેઠળનું અનુમાન ત્યારે લગાવી શકાય છે જ્યારે તે સાબિત થાય કે લગ્નના સાત વર્ષની અંદર આત્મહત્યા કરવામાં આવી છે અને તેના પતિ અથવા તેના પતિના કોઈ સંબંધીએ તેને આઈ.પી.સી.ની કલમ ૪૮૮-એ ના અર્થમાં ફૂરતાનો ભોગ બનાવી છે. આરોપી એ સંપૂર્ણ જ્ઞાન સાથે ટ્રાયલ (કેસ) માં જાય છે કે આપું અનુમાન ખંડનપાત્ર છે. તે જ રીતે, ૩૦૪-બી હેઠળના ગુના માટે, કલમ ૧૧૩-બી દહેજ મૃત્યુ માટે કાયદાનું ફરજિયાત અનુમાન બનાવે છે. અનુમાન એ કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા દહેજ મૃત્યુનો ગુનો આચરવાનો દોષ છે જેણે આવી મૃત્યુના થોડા સમય પહેલાં દહેજ માટે અથવા તેના સંબંધમાં સંબંધિત પરિણીત મહિલાને ફૂરતા અથવા હેરાનગતિ કરી હોવાનું સાબિત થયું હોય. જ્યારે લગ્નના સાત વર્ષની અંદર આવી મૃત્યુ થાય છે, ત્યારે કલમ

૧૧૩-બી હેઠળ અનુમાન ઉદ્ભવે છે, આરોપી આમ તેની સામે ઘડાયેલા આરોપ સામે કાયદાના ફરજિયાત અનુમાનનું ખંડન કરવા માટે ટ્રાયલનો સામનો કરે છે.

૧૧. વિદ્વાન ન્યાયાધીશે ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-એનું મૂલ્યાંકન કર્યું છે અને આઈ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૬ હેઠળના કેસને માન્યો નથી અને કલમ ૩૦૪-બી હેઠળનો કેસ પણ મળ્યો ન હતો, જોકે, વિદ્વાન ન્યાયાધીશનો અભિપ્રાય હતો કે કલમ ૪૯૮-એના ઘટકો કલમ ૩૦૬ હેઠળના ગુનામાં સમાવિષ્ટ છે અને કલમ ૪૯૮-એ ગૌણ ગુના તરીકે સાબિત થતા, દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા.

૧૧.૧) અવલોકન કર્યા મુજબ આઈ.પી.સી.ની કલમ ૪૯૮-એ અને કલમ ૩૦૬ સ્વતંત્ર છે અને અલગ ગુનાઓ બનાવે છે. કલમ ૪૯૮-એ હેઠળ કેસ લાવવાની જરૂરી હકીકતો સાબિત કરવી પડે છે. ટ્રાયલ દરમિયાન કલમ ૩૦૬ હેઠળના કથિત ગુના સાથે જોડાતા આરોપીના કોઈપણ તાત્કાલિક કૃત્યનું સીધું જોડાણ સાબિત થયું ન હતું. અહીં, આરોપી મૃતક સાથેના તેના વૈવાહિક સંબંધોમાંથી ઉદ્ભવેલા આરોપ વિશે જાણતો હતો. કલમ ૩૦૬ અને ૩૦૪-બી હેઠળનો આરોપ આરોપીના ધ્યાનમાં મૂકવામાં આવ્યો હતો અને તે ગુનાઓમાં, ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-એ અને ૧૧૩-બી લાગુ પડશે. કલમ ૧૧૩-એ હેઠળનું અનુમાન ત્યારે લગાવી શકાય છે જ્યારે તે સાબિત થાય કે લગ્નના સાત વર્ષની અંદર આત્મહત્યા કરવામાં આવી છે અને તેના પતિ અથવા તેના પતિના કોઈ સંબંધીએ તેને આઈ.પી.સી.ની કલમ ૪૯૮-એ ના અર્થમાં ફૂરતાનો ભોગ બનાવી છે. આરોપી એ સંપૂર્ણ જ્ઞાન સાથે ટ્રાયલ (કેસ) માં જાય છે કે આપું અનુમાન ખંડનપાત્ર છે. તે જ રીતે, ૩૦૪-બી હેઠળના ગુના માટે, કલમ ૧૧૩-બી દહેજ મૃત્યુ માટે કાયદાનું ફરજિયાત અનુમાન બનાવે છે. અનુમાન એ કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા દહેજ મૃત્યુનો ગુનો આચરવાનો દોષ છે જેણે આવી મૃત્યુના થોડા સમય પહેલાં દહેજ માટે અથવા તેના સંબંધમાં સંબંધિત પરિણીત મહિલાને ફૂરતા અથવા હેરાનગતિ કરી હોવાનું સાબિત થયું

હોય. જ્યારે લગ્નના સાત વર્ષની અંદર આવી મૃત્યુ થાય છે, ત્યારે કલમ ૧૧૩-બી હેઠળ અનુમાન ઉદ્ભવે છે, આરોપી આમ તેની સામે ઘડાયેલા આરોપ સામે કાયદાના ફરજિયાત અનુમાનનું ખંડન કરવા માટે ટ્રાયલનો સામનો કરે છે.

૧૧. વિદ્વાન ન્યાયાધીશે ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-એનું મૂલ્યાંકન કર્યું છે અને આઈ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૬ હેઠળના કેસને માન્યો નથી અને કલમ ૩૦૪-બી હેઠળનો કેસ પણ મળ્યો ન હતો, જોકે, વિદ્વાન ન્યાયાધીશનો અભિપ્રાય હતો કે કલમ ૪૮૮-એના ઘટકો કલમ ૩૦૬ હેઠળના ગુનામાં સમાવિષ્ટ છે અને કલમ ૪૮૮-એ ગૌણ ગુના તરીકે સાબિત થતા, દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા.૩

૧૧.૧) અવલોકન કર્યા મુજબ આઈ.પી.સી.ની કલમ ૪૮૮-એ અને કલમ ૩૦૬ સ્વતંત્ર છે અને અલગ ગુનાઓ બનાવે છે. કલમ ૪૮૮-એ હેઠળ કેસ લાવવાની જરૂરી હકીકતો સાબિત કરવી પડે છે. ટ્રાયલ દરમિયાન કલમ ૩૦૬ હેઠળના કથિત ગુના સાથે જોડાતા આરોપીના કોઈપણ તાત્કાલિક કૃત્યનું સીધું જોડાણ સાબિત થયું ન હતું.

૧૧.૨) પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-એ લગ્નિત સ્ત્રી દ્વારા થયેલી આત્મહત્યાના પ્રેરણા (અભિપ્રેરણા) અંગે અનુમાન માટે છે અને કલમ ૧૧૩-બી દહેજ મૃત્યુ અંગે અનુમાન માટે છે.

૧૧.૩) હંસરાજ વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય, (૨૦૦૪) ૧૨ એસ.સી.સી. ૨૫૭ ના કેસમાં નીચે મુજબ ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો; જેમાં રમેશ કુમાર વિરુદ્ધ છત્તીસગઢ રાજ્ય (ઉપરોક્ત) નો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો:

“૧૨}. ત્યારબાદ પ્રશ્ન ઉભો થાય છે કે શું કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓના આધારે અપીલકર્તાને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૬ હેઠળ, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-એ હેઠળના અનુમાનની મદદથી દોષિત ઠરાવી શકાય? જે કોઈ વ્યક્તિ આત્મહત્યાના કરણમાં અભિપ્રેરણા આપે છે તે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૬ હેઠળ દંડનીય છે. કલમ ૧૦૭ ભારતીય દંડ સંહિતા અભિપ્રેરણાના તત્વોને નિર્ધારિત કરે છે,

જેમાં કોઈ વ્યક્તિને કોઈ કાર્ય કરવા માટે ઉશ્કેરવું અથવા એક અથવા વધુ વ્યક્તિઓ સાથે કોઈ કાર્ય કરવા માટે કાવતરું રચવું, જો તે કાવતરાની અનુસરણમાં કોઈ કૃત્ય અથવા ગેરકાયદેસર અવગણના થાય અને તે કાર્ય પૂર્ણ કરવા માટે હોય, અથવા કોઈ કૃત્ય અથવા ગેરકાયદેસર અવગણના દ્વારા ઇશાદાપૂર્વક સહાય કરવી, તેનો સમાવેશ થાય છે. હાલના કેસમાં કોઈ સીધી સાબિતી નથી કે અપીલકર્તાએ મૃતકને આત્મહત્યા કરવા માટે સહાય કરી હતી અથવા તેને પ્રેરિત કર્યો હતો અથવા તેને આત્મહત્યા કરવા માટે સહાય કરવા માટે કોઈ કાવતરામાં સામેલ થયો હતો. સીધી સાબિતીના અભાવે, પ્રોસિક્યુશને પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-એ પર આધાર રાખ્યો છે, જેના હેઠળ અદાલત તેમાં દર્શાવેલ પરિસ્થિતિઓ સાબિત થવા પર અને કેસની અન્ય તમામ પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લઈને એવું અનુમાન કરી શકે છે કે આત્મહત્યામાં આરોપીએ અભિપ્રેરણા આપી હતી. કલમ ૧૧૩-એની વ્યાખ્યા વધુમાં સ્પષ્ટ કરે છે કે “ફૂરતા” નો અર્થ ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ની કલમ ૪૮૮-એમાં દર્શાવેલ જેવો જ રહેશે, જેનો અર્થ નીચે મુજબ છે:

“[૪૮૮-એ]

- (અ) એવું કોઈ ઇચ્છાપૂર્વકનું વર્તન જે સ્ત્રીને આત્મહત્યા કરવા પ્રેરિત કરવાની સંભાવના ધરાવે અથવા તેને ગંભીર ઇજા અથવા જીવન, અંગો અથવા આરોગ્ય (માનસિક કે શારીરિક) માટે જોખમ ઊભું કરે; અથવા
- (બ) સ્ત્રીની એવી સત્તામણી, જ્યાં આ સત્તામણી તેનો અથવા તેના સંબંધિત કોઈ વ્યક્તિને કોઈ ગેરકાયદેસર માંગ માટે સંપત્તિ અથવા કિંમતી સુરક્ષા પૂરી કરવા માટે બળજબરી કરવા માટે કરવામાં આવે છે અથવા એવી માંગ પૂરી કરવામાં નિષ્ફળતા થવાને કારણે કરવામાં આવે છે.”

૧૩} ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-બીથી ભિન્ન રીતે, કલમ ૧૧૩-એ હેઠળ દર્શાવેલ પરિસ્થિતિઓ માત્ર સાબિત થવાથી કાયદાની કામગીરી દ્વારા આપમેળે અનુમાન ઊભું થતું નથી. કલમ ૧૧૩-એ હેઠળ પ્રોસિક્યુશને પ્રથમ એ સાબિત કરવું પડે છે કે સંબંધિત સ્ત્રીએ તેના લગ્નની તારીખથી સાત વર્ષની અંદર આત્મહત્યા કરી હતી અને તેના પતિએ (હાલના કેસમાં) તેને ફૂરતાનો ભોગ બનાવ્યો હતો.

આ તથ્યો સાબિત થયા છતાં પણ અદાલત માટે આવશ્યક નથી કે તે એવું અનુમાન કરે કે આત્મહત્યામાં તેના પતિએ અભિપ્રેરણા આપી હતી. કલમ ૧૧૩-એ અદાલતને એવો અનુમાન ઊભું કરવા માટે વિવેકાધીન સત્તા આપે છે, અને તે પણ કેસની અન્ય તમામ પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં રાખીને. તેનો અર્થ એ થાય છે કે જ્યાં ફૂરતાનો આક્ષેપ હોય, ત્યાં અદાલતે તે ફૂરતાનું સ્વરૂપ શું હતું તે તપાસવું જરૂરી છે, અને તે માટે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૮૮-એમાં “ફૂરતા” શબ્દને આપવામાં આવેલા અર્થને ધ્યાનમાં લેવો

પડે.

માત્ર એટલું કે કોઈ સ્ત્રીએ તેના લગ્નના સાત વર્ષની અંદર આત્મહત્યા કરી અને તે તેના પતિ દ્વારા ફૂરતાનો ભોગ બની હતી, એ હકીકત આપમેળે આ અનુમાન ઊભું કરતી નથી કે આત્મહત્યામાં તેના પતિએ અભિપ્રેરણા આપી હતી. અદાલતે કેસની બધી અન્ય પરિસ્થિતિઓનું મૂલ્યાંકન કરવું જરૂરી છે.

અદાલતે ધ્યાનમાં લેવાની પરિસ્થિતિઓમાંની એક મહત્વપૂર્ણ બાબત એ છે કે આક્ષેપિત ફૂરતા એવી પ્રકૃતિની હતી કે નહીં, જે સ્ત્રીને આત્મહત્યા કરવા પ્રેરિત કરી શકે અથવા તેને ગંભીર ઇજા કે જીવન, અંગો અથવા આરોગ્ય માટે જોખમ ઊભું કરી શકે.

કાયદાનો આ સિદ્ધાંત રમેશ કુમાર વિરુદ્ધ છત્તીસગઢ રાજ્ય, [(૨૦૦૧) ૮ એસ.સી.સી. ૬૧૮ : ૨૦૦૨ એસ.સી.સી. (ફોજદારી) ૧૦૮૮] કેસમાં સંક્ષિપ્ત રીતે રજૂ કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં આ અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું હતું: (એસ.સી.સી. પૃષ્ઠ ૬૨૬-૨૭, પરા ૧૨)

“{૧૨} આ જોગવાઈ ફોજદારી કાયદા (બીજો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૮૩ દ્વારા ૨૬-૧૨-૧૯૮૩થી અમલમાં લાવવામાં આવી હતી, જેથી એક સામાજિક જરૂરિયાતને પહોંચી વળવા માટે તે પરિસ્થિતિમાં પુરાવાની મુશ્કેલી દૂર કરી શકાય, જ્યાં નિરાધાર લગ્નિત સ્ત્રીઓને પતિ અથવા સાસરીયાઓ દ્વારા આત્મહત્યા કરવા મજબૂર કરીને દૂર કરવામાં આવતી હતી અને દોષારોપક પુરાવો સામાન્ય રીતે વૈવાહિક ગૃહની ચાર દીવાલોમાં જ ઉપલબ્ધ રહેતો હતો અને તેથી ઘરનાં રહેવાસીઓ સિવાય અન્ય કોઈને ઉપલબ્ધ ન રહેતો હતો.

પરંતુ, એ પણ અવગણવામાં આવી શકતું નથી કે આ અનુમાન ફોજદારી કાયદાના ક્ષેત્રમાં આરોપી વિરુદ્ધ કાર્ય કરવા માટે રચાયેલું છે. અનુમાન ઊભું કરવાથી પહેલાં તેની પાયાની પરિસ્થિતિઓ અસ્તિત્વમાં હોવી જરૂરી છે. કલમ ૧૧૩-એનો સરળ વાંચન દર્શાવે છે કે તેની લાગુ પડવા માટે નીચેના તત્વો સાબિત થવા જોઈએ:

(૧) સ્ત્રીએ આત્મહત્યા કરી હોય,

(૨) આવી આત્મહત્યા તેના લગ્નની તારીખથી

સાત વર્ષની અંદર થઈ હોય,

(૩) પતિ અથવા તેના સગાઓ, જેમના વિરુદ્ધ આરોપ મૂકાયો છે, તેઓએ તેને ફૂરતાનો ભોગ બનાવ્યો હોય.

ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિઓના અસ્તિત્વ અને ઉપલબ્ધતા પર, અદાલત એવું અનુમાન કરી શકે છે કે આવી આત્મહત્યા તેના પતિ અથવા તેના પતિના સગાઓ દ્વારા અભિપ્રેરિત કરવામાં આવી હતી. સંસદે અહીં સાવચેત રહેવાની નોંધ પણ લીધી છે. પ્રથમ, આ અનુમાન ફરજિયાત નથી; તે માત્ર વિવેકાધીન છે, કારણ કે “કદાચ અનુમાન કરી શકે” એવો શબ્દપ્રયોગ સૂચવે છે. બીજું, ઉપરોક્ત ત્રણ પરિસ્થિતિઓનું અસ્તિત્વ માત્ર કોઈ સૂત્રની જેમ આપમેળે અનુમાન ઊભું કરવા

પૂરતું નથી; અનુમાન કરતાં પહેલાં અદાલતે “કેસની અન્ય તમામ પરિસ્થિતિઓ”નો વિચાર કરવો પડે છે.

કેસની બધી અન્ય પરિસ્થિતિઓનો વિચાર અનુમાનને મજબૂત બનાવી શકે છે અથવા અદાલતના અંતરાત્માને અનુમાન ન કરવા દિશામાં દોરી શકે છે. કલમ ૧૧૩-એમાં ઉપયોગમાં લેવાયેલ “કેસની અન્ય પરિસ્થિતિઓ” શબ્દપ્રયોગ સૂચવે છે કે કૂરતા અને આત્મહત્યા વચ્ચે કારણ અને પરિણામનો સંબંધ સ્થાપિત કરવો જરૂરી છે, જેથી અનુમાન ઊભું કરી શકાય. અંતમાં, આ અનુમાન અખંડિત નથી. અનુમાન ઊભું કરવામાં આવ્યું હોય છતાં, બચાવ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલ પુરાવો અથવા નોંધ પર ઉપલબ્ધ અન્ય તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ આ અનુમાનને નષ્ટ કરી શકે છે.

“કદાચ અનુમાન કરી શકે” એવો શબ્દપ્રયોગ પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૪માં વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં જણાવાયું છે કે — “જ્યારે આ અધિનિયમ દ્વારા અદાલતને કોઈ તથ્ય અંગે અનુમાન કરવાની સત્તા આપવામાં આવે છે, ત્યારે અદાલત તે તથ્યને સાબિત માનવા માટે સ્વીકારી શકે છે, જ્યાં સુધી તે ખંડિત ન થાય, અથવા તે તથ્યનો પુરાવો માગી શકે છે.” (મૂળમાં જ ભાર આપવામાં આવેલ)”

૧૨. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-એ તેની સ્પષ્ટીકરણ સાથે એ સ્પષ્ટ કરે છે કે આ કલમના હેતુ માટે “કૂરતા” નો અર્થ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૮૮-એમાં દર્શાવેલ અર્થસરખો જ રહેશે. કલમ ૧૧૩-એ, લગ્નિત સ્ત્રી દ્વારા થયેલી આત્મહત્યાની અભિપ્રેરણા અંગેના અનુમાન માટે, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૬ સાથે સહસંબંધિત છે. કલમ ૪૮૮-એ, કલમ ૩૦૬ની તુલનામાં લઘુ ગુનો ગણાય છે. સ્ત્રી દ્વારા થયેલી આત્મહત્યાના અભિપ્રેરણાનું અનુમાન ત્યારે ઊભું કરી શકાય છે, જ્યારે મૃત્યુ લગ્નની તારીખથી સાત વર્ષની અંદર થયું હોય અને પતિ અથવા તેના સગાઓએ તેને કૂરતાનો ભોગ બનાવ્યો હોય.

અદાલત કેસની બાકીની તમામ પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં રાખીને એવું અનુમાન કરી શકે છે કે આત્મહત્યામાં પતિ અથવા તેના સગાઓ દ્વારા અભિપ્રેરણા આપવામાં આવી હતી. સ્પષ્ટીકરણ એ પણ દર્શાવે છે કે કલમ ૧૧૩-એને કલમ ૩૦૬ સાથે વાંચવામાં આવે ત્યારે “કૂરતા” નો અર્થ કલમ ૪૮૮-એ મુજબ જ લેવો પડે છે, જે પોતે સ્પષ્ટ કરે છે કે કલમ ૪૮૮-એ અને કલમ ૩૦૬ સ્વતંત્ર અને ભિન્ન ગુનાઓ છે; પરંતુ કલમ ૩૦૬ હેઠળ ગંભીરતા એ છે કે મૃતકને કૂરતાનો ભોગ બનાવી તેને આત્મહત્યાની દિશામાં દોરવામાં આવી હોય, જેનું અનુમાન લગ્નથી સાત વર્ષની અંદર

ઘટનાની સાબિતી પરથી કરી શકાય છે.

૧૨.૧) કલમ ૩૦૬માં પરિણામ એ છે કે પતિ અથવા તેના કુટુંબના સભ્યો દ્વારા અભિપ્રેરણાને કારણે આત્મહત્યા થાય છે, જ્યારે કલમ ૪૮૮-એનો અમલ લગ્નજીવન દરમિયાન કોઈપણ સમયે પત્ની/પત્નિ દ્વારા કરવામાં આવી શકે છે. કલમ ૪૮૮-એ માટે લગ્નજીવનનો કોઈ નિશ્ચિત સમયગાળો નક્કી કરવામાં આવ્યો નથી. જો કલમ ૪૮૮-એના તત્વો, કલમ ૧૦૭ મુજબની અભિપ્રેરણાની સાથે આત્મહત્યાના ગુનામાં લાગુ પડે, તો તે કલમ ૩૦૬ હેઠળ રૂપાંતરિત થઈ શકે છે.

આ પરિસ્થિતિમાં, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૬ને ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-એ સાથે વાંચતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે કલમ ૪૮૮-એ સ્વતંત્ર ગુનો છે અને કલમ ૩૦૬ની તુલનામાં લઘુ ગુનો છે. તેથી, આ બાબતે વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટના ન્યાયાધીશે કરેલ નિરીક્ષણ ભૂલપૂર્ણ નથી. જોકે, કલમ ૪૮૮-એના આધારે આરોપીને દોષિત ઠેરવવાનો નિષ્કર્ષ નોંધ પરના પુરાવા વિરુદ્ધ છે, કારણ કે મૃતકને ફૂરતા કરવામાં આવી હતી તે neither પિતા દ્વારા સાબિત થયું છે અને ન તો માતા દ્વારા. વિરુદ્ધમાં, મૃત્યુપૂર્વ નિવેદન દર્શાવે છે કે ગેસ સિલિન્ડરના અચાનક વિસ્ફોટને કારણે આ અકસ્માત મૃત્યુ હતું. મૃતકના પોતાના મૃત્યુપૂર્વ નિવેદનથી આ હકીકત સાબિત થાય છે.

૧૩. નોંધ પરના તથ્યો મુજબ, પિતાએ વડોદરા ખાતે હોસ્પિટલની મુલાકાત લીધી હતી. શરૂઆતમાં ૧૬-૦૧-૨૦૦૪ના રોજ એક ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવી હતી (પ્રદર્શન ૮). ફરિયાદ દર્શાવે છે કે મૃતકના પિતા લક્ષ્મણભાઈ રાઘો ડાકે છેલ્લા ૨૩ વર્ષથી ભુસાવલ ખાતે રેલવેના પી.ઓ.એચ. વિભાગમાં કામદાર તરીકે સેવા બજાવતા હતા અને તેઓ પોતાના પરિવાર સાથે ત્યાં રહેતા હતા. તેમને ત્રણ પુત્રીઓ અને એક પુત્ર હતા. સૌથી મોટી પુત્રી રોહિણીનું લગ્ન લગભગ સાડા ચાર વર્ષ પહેલાં મહારાષ્ટ્રના હિંગોડા, તાલુકા પાવલ ખાતે ગોવિંદભાઈ કુરકુરેના પુત્ર સાથે થયું હતું. લગ્ન પછી પુત્રી તેના પતિ અને સાસુ-સસરા સાથે હિંગોડા સ્થિત સાસરીયામાં

રહેતી હતી અને લગ્નજીવન દરમિયાન તેણે ધનલક્ષ્મી નામની પુત્રીને જન્મ આપ્યો હતો, જે લગભગ ત્રણ વર્ષની હતી.

૧૪. પિતાના જણાવ્યા મુજબ, જમાઈ શરૂઆતમાં પાવલ ખાતે ફેક્ટરીમાં કામ કરતા હતા અને કંપની બંધ થતાં છેલ્લા દોઢ વર્ષથી અંકલેશ્વર જીઆઈડીસી ખાતે એક કેમિકલ કંપનીમાં કામ કરતા હતા. જમાઈ ભાડાના મકાનમાં ફરિયાદીની પુત્રી અને પૌત્રી સાથે રહેતા હતા. ફરિયાદી મુજબ, તેઓ અને તેમની પત્ની એક વર્ષ પહેલાં ત્યાં મુલાકાતે ગયા હતા. જમાઈ તેમના માતા-પિતાના એકમાત્ર પુત્ર હતા અને તેમને બે બહેનો હતી. એક બહેન નંદા પોતાના પતિ સાથે અંકલેશ્વર જીઆઈડીસીમાં રહેતી હતી અને બીજી બહેન મહારાષ્ટ્રમાં રહેતી હતી. પિતાએ જણાવ્યું હતું કે પુત્રી અને જમાઈ વારંવાર તેમના ઘરે મહેમાન તરીકે આવતા હતા.

૧૫. ૧૪-૦૧-૨૦૦૪ના રોજ રાત્રે લગભગ ૮:૦૦ વાગ્યે આરોપીની બહેને ફોન કરીને જાણ કરી કે તેમની પુત્રી રોહિણી અંકલેશ્વર ખાતે બળી ગઈ છે. બળતરા સામાન્ય હોવાનું જણાવાયું અને તેમને તરત અંકલેશ્વર આવવા કહેવામાં આવ્યું. ૧૫-૦૧-૨૦૦૪ના રોજ સવારે લગભગ ૧૧:૦૦ વાગ્યે જમાઈનો ફોન આવ્યો કે પુત્રી ૬૫% બળી ગઈ છે અને તે જેલમાં છે તથા તેને છોડાવવા વિનંતી કરી. ફરિયાદીએ જણાવ્યું કે તેમને જાણ થઈ કે પુત્રીને વધુ સારવાર માટે વડોદરા હોસ્પિટલમાં ખસેડવામાં આવી છે, તેથી તેઓ સીધા રાત્રે લગભગ ૨:૩૦ વાગ્યે વડોદરા હોસ્પિટલ પહોંચ્યા. ત્યાં પહોંચતા પુત્રી બેહોશ હાલતમાં સારવાર હેઠળ હતી. તેણીએ તેમને ઓળખી નહોતી અને તેમની સાથે કોઈ વાતચીત થઈ નહોતી.

૧૫.૧) તારીખ ૧૬.૦૧.૨૦૦૪ની ફરિયાદમાં પિતાએ જણાવ્યું હતું કે જ્યારે તેમણે તેમના જમાઈ કિરણને આ ઘટના વિશે પૂછ્યું ત્યારે તેણે જણાવ્યું હતું કે રોહિણી ઘરમાં ગેસના સ્ટવ પર રસોઈ બનાવી રહી હતી, તે સમયે અચાનક બ્લાસ્ટ થયો અને તેના કપડામાં આગ લાગી જવાથી તે દાઝી ગઈ હતી. ફરિયાદીએ જણાવ્યું હતું કે તેઓ બપોરે ૧૨ વાગ્યા સુધી

હોસ્પિટલમાં રહ્યા હતા. તેમને અને તેમના પત્નીને આ ઘટના અંગે શંકા હતી કારણ કે તેમની પુત્રી પર આરોપી જમાઈ દ્વારા નશાની હાલતમાં અવારનવાર ફૂરતા કરવામાં આવતી હતી અને તે અવારનવાર તેને ગાળો આપતો હતો. પિતાએ વધુમાં જણાવ્યું હતું કે અગાઉ તેમને રોહિણીનો ફોન આવ્યો હતો જેમાં તેણે આરોપીના વર્તન વિશે ફરિયાદ કરી હતી અને છેલ્લે, ૩૧મી ડિસેમ્બર, ૨૦૦૩ના રોજ, તેમને પુત્રીનો ફોન આવ્યો હતો કે આરોપી કિરણ દાડ પીધા પછી તેને મારી રહ્યો હતો અને તેને હેરાન કરતો હતો, અને તેથી, તેણે તેને ઘરે પાછા લઈ જવા માટે આગ્રહ કર્યો હતો.

૧૫.૨) પિતાએ જણાવ્યું હતું કે તેમણે ફરિયાદની તારીખ સુધી ક્યારેય તેમના જમાઈને દાડ પીધેલી હાલતમાં જોયો ન હતો અને તેમણે ક્યારેય તેમના જમાઈને તેમની પુત્રી સાથે ઝઘડો કરતા જોયા ન હતા, પરંતુ પુત્રી અવારનવાર તેમને ફોન કરીને જમાઈની હેરાનગતિ વિશે ફરિયાદ કરતી હતી. પિતા માનતા હતા કે જમાઈએ પુત્રી પર કેરોસીન છાંટીને તેને સળગાવી દીધી હતી. તેમણે ફરિયાદમાં વધુમાં સ્પષ્ટતા કરી હતી કે તેમને માત્ર ફોન આવ્યા હતા પરંતુ પુત્રીનો કોઈ પત્રવ્યવહાર થયો ન હતો.

૧૫.૩) તા. ૧૬.૦૧.૨૦૦૪ ના રોજની ફરિયાદ એવી હતી કે જમાઈ દાડના નશામાં પુત્રીને મારી રહ્યો હતો. આરોપી તરફથી દહેજની કોઈ માંગણી અથવા કોઈ રોકડ કે કોઈ કિંમતી જામીનગીરીની માંગણીનો કોઈ આક્ષેપ નહોતો. ઊલટાનું, પિતાએ ફરિયાદી તરીકે જણાવ્યું હતું કે તેમણે ફરિયાદની તારીખ સુધી ક્યારેય જમાઈને દાડ પીતા જોયા ન હતા કે જમાઈને પુત્રી સાથે ઝઘડતા જોયા ન હતા.

૧૫.૪) તારીખ ૨૪.૦૧.૨૦૦૪ ના રોજ બીજી ફરિયાદ નોંધવામાં આવી હતી, જેમાં પિતાએ કેટલીક હકીકતો ઉમેરતા આક્ષેપ કર્યો હતો કે જમાઈ અવારનવાર દાડ પીધા પછી પુત્રીને મારતો હતો અને તેને તેના માતા-પિતા પાસેથી ૨૦,૦૦૦/- રૂપિયા લાવવા કહેતો હતો. પિતાએ જણાવ્યું કે જ્યારે જમાઈ તેમના ઘરે આવ્યો હતો, તે સમયે તેમણે તેમના જમાઈને જાણ કરી હતી કે તેમની પાસે પૈસા નથી અને તેણે તેની પુત્રીને હેરાન કરવી

જોઈએ નહીં. ૩૧મી ડિસેમ્બર, ૨૦૦૩ ના રોજ મૃતક રોહિણીનો ફોન તેમને પાડોશીના ઘરે ફોન નંબર ૨૪૧૧૫ પર મળ્યો હતો. પિતાએ સ્પષ્ટતા કરી હતી કે તેમણે અગાઉ ફરિયાદ નોંધાવી ન હતી કારણ કે તેમને લાગતું હતું કે તેનાથી તેમની પુત્રીનું વૈવાહિક જીવન બગડશે.

૧૫.૫) તા.૧૫.૦૧.૨૦૦૪ ના રોજ જમાઈ તરફથી તેમને જે ફોન આવ્યો હતો તેમાં જાણ કરવામાં આવી હતી કે પુત્રી ૬૫% જેટલી દાઝી ગઈ છે, જમાઈ જેલમાં હતો અને તેણે તેને જેલમાંથી છોડાવવા માટે ૫૦,૦૦૦/- રૂપિયા સાથે આવવા કહ્યું હતું. જ્યારે તેઓ ૧૬.૦૧.૨૦૦૪ ના રોજ વડોદરા સરકારી હોસ્પિટલમાં આવ્યા હતા, ત્યારે તેમણે જોયું કે પુત્રી સારવાર હેઠળ હતી, તેના બંને હાથ અને પગ અને તેના ગળા અને પેટનો ભાગ ગંભીર રીતે દાઝી ગયો હતો. તે બેભાન હતી અને કોઈને ઓળખી શકે તેવી સ્થિતિમાં ન હતી કે વાત કરી શકે તેવી સ્થિતિમાં ન હતી. તેમણે તેમના જમાઈ પાસેથી કોઈ પૂછપરછ કરી ન હતી. જમાઈ પાસેથી પૂછપરછ કરવાની હકીકત અને રસોઈ કરતી વખતે મૃતક દાઝી ગઈ હોવાનો તેનો જવાબ તારીખ ૨૪.૦૧.૨૦૦૪ની ફરિયાદમાં જોવા મળતો નથી, જ્યારે ૨૦,૦૦૦/- રૂપિયાની માંગણીનો કિસ્સો પ્રથમ વખત તારીખ ૨૪.૦૧.૨૦૦૪ની ફરિયાદમાં જોવા મળે છે.

૧૬. પિતા જ્યારે પીડબલ્યુ-૧ તરીકે તપાસવામાં આવ્યા ત્યારે તેમણે જણાવ્યું કે જ્યારે પણ તેમની દીકરી રોહિણી તેમના ઘરે આવતી ત્યારે તે જણાવતી કે જમાઈ પૈસાની માંગણી કરતો હતો. આ સિવાય તેણે અન્ય કંઈ જણાવ્યું નહોતું. દીકરીએ આ પણ જણાવ્યું હતું કે જમાઈ દાડ પીવાની ટેવ ધરાવતો હતો અને દાડ પીધા પછી તેને મારતો હતો. જિરહ દરમિયાન પિતાએ જણાવ્યું કે તેઓ એક વખત પોતાની પત્ની સાથે અંકલેશ્વર ગયા હતા, જે દીકરીના મૃત્યુના એક વર્ષ પહેલાંની વાત હતી. જિરહ દરમિયાન પિતાએ આ પણ જણાવ્યું કે જ્યારે તેઓ રાત્રે ૨:૩૦ વાગ્યે હોસ્પિટલ પહોંચ્યા ત્યારે દીકરી બેહોશ હતી. તે સમયે જમાઈ, નંદા અને તેનો પતિ તથા

મૃતકની દીકરી હાજર હતા. જ્યારે તેમણે જમાઈને પૂછ્યું ત્યારે તેણે કોઈ જવાબ આપ્યો નહોતો અને મૃતકની ભાભી નંદાને પૂછવાનું કહ્યું હતું. તેમણે આ સૂચન નકારી કાઢ્યું કે તેમને એવું જણાવાયું હતું કે રોહિણી રસોઈ કરતી વખતે ગેસ સિલિન્ડર અચાનક ફાટવાથી બળી ગઈ હતી. તેમણે સ્વીકાર્યું કે પોતાની ફરીયાદમાં તેમણે આ હકીકતનો ઉલ્લેખ કર્યો છે કે આવી માહિતી તેમને તેમના જમાઈ દ્વારા આપવામાં આવી હતી. જ્યારે તેઓ હોસ્પિટલ ગયા ત્યારે પોલીસ ત્યાં હાજર હતી. તે સમયે તેમણે કોઈ ફરીયાદ આપી નહોતી. તેમના મુજબ તેમણે અંકલેશ્વર પોલીસ સ્ટેશનમાં ફરીયાદ નોંધાવી હતી. તેમણે જણાવ્યું કે ફરીયાદ એકિઝબિટ-૯માં તેમણે પોલીસને એવું જણાવ્યું નથી કે તેમનો જમાઈ પૈસાની માંગણી કરતો હતો અને ફરીયાદમાં તેમણે આ પણ નોંધાવ્યું છે કે તેમણે ક્યારેય પોતાના જમાઈને દારૂની હાલતમાં અથવા દીકરી સાથે ઝઘડો કરતા જોયો નથી. આથી, ભારતીય દંડ સંહિતા કલમ ૩૦૪બી હેઠળનો કેસ માન્ય રાખવામાં આવ્યો નથી કારણ કે દહેજ મૃત્યુનો કેસ અભિયોજન દ્વારા સાબિત થઈ શક્યો નહોતો.

૧૬.૧) હવે આરોપી વિરુદ્ધ માત્ર એક જ આક્ષેપ બાકી રહ્યો હતો કે તે દારૂ પીધેલી હાલતમાં દીકરીને મારતો હતો, પરંતુ ફરીયાદી પિતાએ જણાવ્યું હતું કે તેમણે ક્યારેય પોતાના જમાઈને દીકરી સાથે ઝઘડો કરતા અથવા દારૂના પ્રભાવ હેઠળ જોયો નથી.

૧૭. વિદ્વાન વકીલ સુશ્રી રોહિણી શર્માએ રજૂઆત કરી કે કાર્યપાલક મેજિસ્ટ્રેટે મૃતકનું મરણોત્તર નિવેદન સાબિત કર્યું છે, જે પ્રાથમિક રીતે વિશ્વસનીય માનવામાં આવી શકે છે કારણ કે તે કોઈપણ વ્યક્તિના પ્રભાવ વિના સ્વતંત્ર રીતે આપવામાં આવ્યું હતું.

૧૭.૧) ૧૪.૦૧.૨૦૦૪ના રોજ એટલે કે બનાવના દિવસે રાત્રે ૨૨:૪૫ થી ૨૩:૦૦ દરમિયાન ડૉ. એ.કે. પટેલ સર્જિકલ હોસ્પિટલમાં નોંધાયેલ મરણોત્તર નિવેદન એકિઝબિટ-૧૪નું અવલોકન કરતાં જણાય છે કે મૃતકને લગભગ ૧૩ પ્રશ્નો પૂછવામાં આવ્યા હતા. તે ૧૨મા ધોરણ સુધી ભણેલી હતી અને જ્યારે તેને બનાવ વિશે પૂછવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે જણાવ્યું કે તે રસોઈ બનાવી રહી હતી અને ગેસ સ્ટોવ કામ કરતો ન હોવાથી તેણે

લાઈટરનો ઉપયોગ કર્યો પરંતુ તેનો કોઈ લાભ થયો નહોતો. સ્વીચ ચાલુ જ રહ્યો હતો અને જ્યારે તેણે દીવાસળી વડે ગેસ સળગાવ્યો ત્યારે અચાનક વિસ્ફોટ થયો કારણ કે નીચે કેરોસીનની ડબ્બી હતી અને તેના પર ઢાંકણું નહોતું, અને તેના પગથી ડબ્બી અથડાતા તે પડી ગઈ અને તે અચાનક બળી ગઈ. જ્યારે તે ચીસો પાડવા લાગી ત્યારે તેનો પતિ પતંગ ઉડાડતો હતો અને નીચે આવીને તેના પર પાણી રેડ્યું. તેણે જણાવ્યું કે બનાવ પછી તેનો પતિ છત પરથી નીચે આવ્યો હતો.

૧૭.૨) તેણીને તેની સાથે કોઈ વેર છે કે નહીં તે બાબતે પણ પૂછવામાં આવ્યું હતું. તેણીએ નકારાત્મક ઉત્તર આપ્યો હતો. મૃતકના મરણોત્તર નિવેદનમાં પતિ સાથે કોઈ ઝઘડો થયો હતો અથવા પતિ દારૂના પ્રભાવ હેઠળ પત્નીને મારતો હતો તેવો કોઈ આક્ષેપ દર્શાવવામાં આવેલ નથી. આ મરણોત્તર નિવેદન પીડબલ્યુ-૪ — નાયબ મામલતદાર , ભરૂચ દ્વારા સાબિત કરવામાં આવ્યું હતું. સાક્ષી તરીકે કાર્યપાલક મેજિસ્ટ્રેટ હોસ્પિટલ, અંકલેશ્વર ખાતે ગયા હતા. કાઉન્ટર પર તેમને નર્સ મળી હતી, જેણે જણાવ્યું કે ડૉક્ટર ત્યાં હાજર નહોતો, પરંતુ દર્દી સચેત હતી અને બોલવાની સ્થિતિમાં હોવાથી તેમણે મરણોત્તર નિવેદન નોંધ્યું હતું. દર્દી હિન્દીમાં બોલતી હતી. કાર્યપાલક મેજિસ્ટ્રેટે પોતાના નિવેદનમાં મૃતક દ્વારા આપવામાં આવેલ નિવેદનનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો.

૧૭.૩) લક્ષ્મણ વર્સેસ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, (૨૦૦૨) ૬ એસ.સી.સી. ૭૧૦ કેસમાં નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું:

૪} ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતને ધ્યાનમાં રાખીને, હવે અદાલતના તે બે નિર્ણયોની તપાસ કરીએ જેણે ખંડપીઠને બંધારણીય પીઠ સમક્ષ સંદર્ભ કરવા પ્રેર્યા હતા. પાપરંબાકા રોસમ્મા વર્સેસ આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય, (૧૯૯૯) ૭ એસ.સી.સી. ૬૯૫ કેસમાં સંબંધિત મરણોત્તર નિવેદન ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા નોંધવામાં આવ્યું હતું અને મેજિસ્ટ્રેટે નોંધ્યું હતું કે પૂછાચેલા પ્રશ્નોના જવાબોના આધારે તે સંતોષમાં હતા કે મૃતક યોગ્ય માનસિક સ્થિતિમાં હતી અને નિવેદન આપવા સક્ષમ હતી. ડૉક્ટરે પણ પ્રમાણપત્ર આપ્યું હતું કે નિવેદન નોંધતી વખતે

દર્દી સચેત હતી, છતાં અદાલતે નિષ્કર્ષ આપ્યો કે મરણોત્તર નિવેદનને સત્ય અને પ્રામાણિક તરીકે સ્વીકારવું સુરક્ષિત નથી, કારણ કે ડૉક્ટરનું પ્રમાણપત્ર માત્ર દર્દી સચેત હતી તે બાબત સુધી મર્યાદિત હતું. આ ઉપરાંત અદાલતે ગંભીર ખામીઓ પણ નોંધેલી અને અંતે મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા નોંધાયેલ મરણોત્તર નિવેદન સ્વીકાર્યું નહોતું.

પછીના નિર્ણયમાં, કોલી ચુનિલાલ સાવજી વર્સેસ ગુજરાત રાજ્ય, (૧૯૯૯) ૯ એસ.સી.સી. ૫૬૨ કેસમાં અદાલતે ઠરાવ્યું કે અંતિમ કસોટી એ છે કે મરણોત્તર નિવેદન સત્ય અને સ્વૈચ્છિક રીતે આપવામાં આવ્યું છે કે નહીં. વધુમાં એવું પણ ઠરાવવામાં આવ્યું કે નિવેદન નોંધતા પહેલાં સંબંધિત અધિકારીએ ખાતરી કરવી જરૂરી છે કે નિવેદન આપનાર વ્યક્તિ યોગ્ય સ્થિતિમાં છે. અદાલતે રવિ ચંદર વર્સેસ પંજાબ રાજ્ય, (૧૯૯૮) ૯ એસ.સી.સી. ૩૦૩ કેસના પૂર્વ નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો હતો, જેમાં નોંધવામાં આવ્યું હતું કે ડૉક્ટર દ્વારા તપાસ ન કરવામાં આવી હોવા છતાં કાર્યપાલક મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા નોંધાયેલ મરણોત્તર નિવેદન અથવા મૌખિક રીતે આપેલું નિવેદન શંકાસ્પદ ગણવું જરૂરી નથી. મેજિસ્ટ્રેટ નિષ્પક્ષ અને જવાબદાર અધિકારી હોવાથી અને તેના વિરુદ્ધ કોઈ ક્ષેષ કે ખોટું નિવેદન બનાવવાનો હેતુ હોવાનું કોઈ પુરાવું ન હોવાથી, મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા નોંધાયેલ નિવેદન અંગે શંકા ઊભી થતી નથી.

૫} અદાલતે ઉપરોક્ત કેસમાં હરજીત કૌર વર્સેસ પંજાબ રાજ્ય, (૧૯૯૯) ૬ એસ.સી.સી. ૫૪૫ કેસનો પણ આધાર લીધો હતો, જેમાં મેજિસ્ટ્રેટે પોતાના પુરાવામાં જણાવ્યું હતું કે તેમણે ડૉક્ટર પાસેથી ખાતરી કરી હતી કે દર્દી નિવેદન આપવા યોગ્ય સ્થિતિમાં છે અને તે અંગેનો નોંધ પણ મેળવી હતી. માત્ર એટલા માટે કે આ નોંધ નિવેદન પર નહીં પરંતુ અરજી પર કરવામાં આવી હતી, તે મરણોત્તર નિવેદનને કોઈ રીતે શંકાસ્પદ બનાવતું નથી.

ઉપર દર્શાવેલ કારણોને આધારે, અમને કોઈ સંકોચ નથી કે પાપરંબાકા રોસમ્મા વર્સેસ આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય, (૧૯૯૯) ૭ એસ.સી.સી. ૬૯૫ કેસમાં કરાયેલ આ અવલોકન કે

“ઈજાગ્રસ્ત વ્યક્તિ નિવેદન કરતી વખતે યોગ્ય માનસિક સ્થિતિમાં હતી તે બાબતનું તબીબી પ્રમાણપત્ર ન હોય તો માત્ર મેજિસ્ટ્રેટની વ્યક્તિગત સંતોષના આધાર પર નિવેદન સ્વીકારવું જોખમી છે”

— આ વ્યાપક રીતે વધુ કહેવામાં આવ્યું છે અને કાનૂની દૃષ્ટિએ યોગ્ય નથી. આ એક અતિ-તકનિકી દૃષ્ટિકોણ છે કે ડૉક્ટરનું પ્રમાણપત્ર માત્ર દર્દી સચેત હતી તે સુધી મર્યાદિત હતું અને યોગ્ય માનસિક સ્થિતિ અંગેનું પ્રમાણપત્ર ન હતું, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટ પોતાના પુરાવામાં સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવ્યું હતું કે તેમણે દર્દીને પૂછેલા પ્રશ્નો અને તેના જવાબોના આધારે તે યોગ્ય માનસિક સ્થિતિમાં હતી તે અંગે સંતોષ મેળવ્યો હતો અને ત્યારબાદ મરણોત્તર નિવેદન નોંધ્યું હતું. આથી, પાપરંબાકા રોસમ્મા વર્સેસ આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય, (૧૯૯૯) ૭ એસ.સી.સી. ૬૯૫ કેસનો નિર્ણય યોગ્ય રીતે કરવામાં આવ્યો નથી એવું માનવું પડે છે અને કોલી ચુનિલાલ સાવજી વર્સેસ ગુજરાત રાજ્ય, (૧૯૯૯) ૯ એસ.સી.સી. ૫૬૨ કેસમાં નિર્ધારિત કાનૂની સિદ્ધાંતને અમે માન્ય રાખીએ છીએ.

૧૭.૪) માતા ફ.પ.સાહેદ ૨ એ જણાવ્યું હતું કે જમાઈ દારૂ પીતો હતો અને રોહિણીને મારતો હતો. તે પૈસા તેમજ દહેજની માંગણી કરતો હતો અને તે કારણોસર તે પુત્રીને હેરાન કરતો હતો. ૩૧મી ડિસેમ્બર, ૨૦૦૩ના રોજ, તેમને રોહિણીનો ફોન આવ્યો હતો, જેણે તેની મુશ્કેલી વિશે જાણ કરી હતી અને તેમને આવવા માટે કહ્યું હતું. ફોન આવ્યાના દસ દિવસ પછી આ ઘટના બની હતી. ઉલટતપાસમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું કે ૧૬.૦૧.૨૦૦૪ના રોજ તેના પતિએ ફરિયાદ આપી હતી. તે સમયે તેણી ત્યાં હાજર હતી અને તે દિવસે કોઈ નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું ન હતું. ૧૬.૦૧.૨૦૦૪ ના રોજ તેઓ સીધા જ હોસ્પિટલ ગયા હતા. જમાઈએ જાણ કરી હતી કે તે મકર સંક્રાંતિનો દિવસ હતો અને પુત્રી રસોઈ બનાવી રહી હતી અને ગેસનો સ્ટવ સળગાવતી વખતે બ્લાસ્ટ થવાને કારણે કપડામાં આગ લાગી હતી અને તેણી દાઝી ગઈ હતી. તેણીએ પુષ્ટિ કરી કે તેના પોલીસ નિવેદનમાં તેણીએ જણાવ્યું છે કે તેણીએ તેના જમાઈ કિરણને ક્યારેય નશાની હાલતમાં જોયો નથી કે તેને પુત્રી સાથે ઝઘડો કરતા જોયો નથી.

૧૭.૫) પિતા અને માતાના પુરાવા દ્વારા રેકૉર્ડ પર આવેલી હકીકતો સૂચવે છે કે તેઓએ પુત્રી અને જમાઈ વચ્ચે કોઈ ઝઘડો જોયો ન હતો. પુત્રી અને જમાઈ અવારનવાર તેમની મુલાકાત

લેતા હતા. ૩૧મી ડિસેમ્બર, ૨૦૦૩ના રોજ ફોન આવવાના પુરાવા સાબિત થતા નથી અને જો માતાનું માનવામાં આવે કે તેમને ફોન આવ્યો હતો અને પુત્રીએ તેમને આવવા કહ્યું હતું, તો તેઓ તરત જ તેની મુલાકાતે ગયા ન હતા, ઉલટું માતાએ પુત્રીને ન આવવા કહ્યું અને જણાવ્યું કે તેઓ પછીથી તેની મુલાકાત લેશે.

૧૭.૬) પોલીસ સમક્ષનો કેસ દાડ પીધા પછી પુત્રીને મારવાનો હતો. વિદ્વાન એડવોકેટ સુશ્રી રુચિકા શર્માએ આ કોર્ટના તા. ૧૯.૦૧.૨૦૨૬ ના ક્રિમિનલ અપીલ નંબર ૧૧૪૮/૨૦૦૩ ના નિરજકુમાર છગનલાલ મહેતા વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્યના કેસના ચુકાદા પર એ રજૂઆત કરવા માટે ભરોસો મૂક્યો છે કે આ કોર્ટનો એવો અભિપ્રાય હતો કે પોલીસે આરોપીની દાડ પીવાની આદતો વિશે પરીક્ષણ કરવું જરૂરી હતું. એડવોકેટ સુશ્રી શર્માએ રજૂઆત કરી હતી કે જો આરોપીની દાડના વ્યસની હોવાની સ્પેરછાચારી વર્તણૂકને કારણે શારીરિક હિંસાનો કેસ હોય, તો બ્લડ ટેસ્ટ (લોહીનું પરીક્ષણ) પરિણામ આપી શક્યું હોત. નિરજકુમાર છગનલાલ મહેતા વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આ કોર્ટ દ્વારા કરવામાં આવેલા અવલોકનોને ધ્યાનમાં લેતા, સંબંધિત ફકરાને અહીં ટાંકીને દલીલોનું મૂલ્યાંકન કરવામાં આવશે:

“ [કલમ ૪૮૮-એ] આઈ.પી.સી. હેઠળના કેસને 'ફૂરતા' તરીકે ગણવા માટે, તે પ્રસ્થાપિત કરવું આવશ્યક રહેશે કે પતિ પત્નીને આત્મહત્યા કરવા માટે મજબૂર કરવાના હેતુથી સ્પેરછાએ તેને મારપીટ અને હેરાનગતિ કરતો હતો. રેકૉર્ડ પર એવું લાવવામાં આવ્યું નથી કે પતિ પૂરેપૂરા ભાનમાં રહીને પત્નીને મારતો હતો. પત્ની સાથે ઝઘડો ત્યારે જ થતો હતો જ્યારે આરોપી નશાની હાલતમાં હોય. પોલીસે આરોપીના લોહીના પરીક્ષણનો રિપોર્ટ રજૂ કરીને તેની સામે પ્રોહિબિશન એક્ટ (દાડબંધી ધારા) હેઠળ કેસ નોંધવો જોઈતો હતો, જે ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓ, માતા-પિતા અને બહેનની હકીકતોને સમર્થન આપી શક્યો હોત, જેમણે સતત એવું જણાવ્યું હતું કે આરોપી પુત્રીને માત્ર નશાની હાલતમાં જ મારતો હતો. દાડના સેવનના આક્ષેપ અને ત્યારબાદ પત્નીને શારીરિક હિંસાનો ભોગ બનાવવી તે કલમ ૪૮૮-એ આઈ.પી.સી. હેઠળ સમજાવ્યા મુજબ ફૂરતાની કાયદાકીય

વ્યાખ્યામાં બંધ બેસતું નથી, ખાસ કરીને જ્યારે આપું કૃત્ય કોઈ પરીક્ષણ રિપોર્ટ
દ્વારા સાબિત થયું ન હોય.”

૧૭.૨) તેણીને તેની સાથે કોઈ વેર છે કે નહીં તે બાબતે પણ પૂછવામાં આવ્યું હતું. તેણીએ
નકારાત્મક ઉત્તર આપ્યો હતો. મૃતકના મરણોત્તર નિવેદનમાં પતિ સાથે કોઈ ઝઘડો થયો
હતો અથવા પતિ દારૂના પ્રભાવ હેઠળ પત્નીને મારતો હતો તેવો કોઈ આક્ષેપ દર્શાવવામાં
આવેલ નથી. આ મરણોત્તર નિવેદન પીડબલ્યુ-૪ — ઉપ મામલતદાર, ભરૂચ દ્વારા
સાબિત કરવામાં આવ્યું હતું. સાક્ષી તરીકે કાર્યપાલક મેજિસ્ટ્રેટ હોસ્પિટલ, અંકલેશ્વર ખાતે
ગયા હતા. કાઉન્ટર પર તેમને નર્સ મળી હતી, જેણે જણાવ્યું કે ડૉક્ટર ત્યાં હાજર નહોતો,
પરંતુ દર્દી સચેત હતી અને બોલવાની સ્થિતિમાં હોવાથી તેમણે મરણોત્તર નિવેદન નોંધ્યું
હતું. દર્દી હિન્દીમાં બોલતી હતી. કાર્યપાલક મેજિસ્ટ્રેટ પોતાના નિવેદનમાં મૃતક દ્વારા
આપવામાં આવેલ નિવેદનનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો.

૧૭.૩) લક્ષ્મણ વર્સેસ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, (૨૦૦૨) ૬ એસ.સી.સી. ૭૧૦ કેસમાં નીચે મુજબ
ઠરાવવામાં આવ્યું હતું:

૪) ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતને ધ્યાનમાં રાખીને, હવે અદાલતના તે બે નિર્ણયોની
તપાસ કરીએ જેણે ખંડપીઠને બંધારણીય પીઠ સમક્ષ સંદર્ભ કરવા પ્રેર્યા હતા.
પાપરંબાકા રોસમ્મા વર્સેસ આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય, (૧૯૯૯) ૭ એસ.સી.સી. ૬૯૫
કેસમાં સંબંધિત મરણોત્તર નિવેદન ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા નોંધવામાં આવ્યું હતું
અને મેજિસ્ટ્રેટે નોંધ્યું હતું કે પૂછાયેલા પ્રશ્નોના જવાબોના આધારે તે સંતોષમાં હતા કે
મૃતક યોગ્ય માનસિક સ્થિતિમાં હતી અને નિવેદન આપવા સક્ષમ હતી. ડૉક્ટરે પણ
પ્રમાણપત્ર આપ્યું હતું કે નિવેદન નોંધતી વખતે દર્દી સચેત હતી, છતાં અદાલતે
નિષ્કર્ષ આપ્યો કે મરણોત્તર નિવેદનને સત્ય અને પ્રામાણિક તરીકે સ્વીકારવું
સુરક્ષિત નથી, કારણ કે ડૉક્ટરનું પ્રમાણપત્ર માત્ર દર્દી સચેત હતી તે બાબત સુધી
મર્યાદિત હતું. આ ઉપરાંત અદાલતે ગંભીર ખામીઓ પણ નોંધેલી અને અંતે મેજિસ્ટ્રેટ
દ્વારા નોંધાયેલ મરણોત્તર નિવેદન સ્વીકાર્યું નહોતું.

પછીના નિર્ણયમાં, કોલી ચુનિલાલ સાવજી વર્સેસ ગુજરાત રાજ્ય, (૧૯૯૯) ૯
એસ.સી.સી. ૫૬૨ કેસમાં અદાલતે ઠરાવ્યું કે અંતિમ કસોટી એ છે કે મરણોત્તર

નિવેદન સત્ય અને સ્વૈચ્છિક રીતે આપવામાં આવ્યું છે કે નહીં. વધુમાં એવું પણ હરાવવામાં આવ્યું કે નિવેદન નોંધતા પહેલાં સંબંધિત અધિકારીએ ખાતરી કરવી જરૂરી છે કે નિવેદન આપનાર વ્યક્તિ યોગ્ય સ્થિતિમાં છે. અદાલતે રવિ ચંદર વર્સેસ પંજાબ રાજ્ય, (૧૯૯૮) ૯ એસ.સી.સી. ૩૦૩ કેસના પૂર્વ નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો હતો, જેમાં નોંધવામાં આવ્યું હતું કે ડૉક્ટર દ્વારા તપાસ ન કરવામાં આવી હોવા છતાં કાર્યપાલક મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા નોંધાયેલ મરણોત્તર નિવેદન અથવા મૌખિક રીતે આપેલું નિવેદન શંકાસ્પદ ગણવું જરૂરી નથી. મેજિસ્ટ્રેટ નિષ્પક્ષ અને જવાબદાર અધિકારી હોવાથી અને તેના વિરુદ્ધ કોઈ ક્ષેષ કે ખોટું નિવેદન બનાવવાનો હેતુ હોવાનું કોઈ પુરાવું ન હોવાથી, મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા નોંધાયેલ નિવેદન અંગે શંકા ઊભી થતી નથી.

પ) અદાલતે ઉપરોક્ત કેસમાં હરજીત કૌર વર્સેસ પંજાબ રાજ્ય, (૧૯૯૯) ૬ એસ.સી.સી. ૫૪૫ કેસનો પણ આધાર લીધો હતો, જેમાં મેજિસ્ટ્રેટે પોતાના પુરાવામાં જણાવ્યું હતું કે તેમણે ડૉક્ટર પાસેથી ખાતરી કરી હતી કે દર્દી નિવેદન આપવા યોગ્ય સ્થિતિમાં છે અને તે અંગેનો નોંધ પણ મેળવી હતી. માત્ર એટલા માટે કે આ નોંધ નિવેદન પર નહીં પરંતુ અરજી પર કરવામાં આવી હતી, તે મરણોત્તર નિવેદનને કોઈ રીતે શંકાસ્પદ બનાવતું નથી.

ઉપર દર્શાવેલ કારણોને આધારે, અમને કોઈ સંકોચ નથી કે પાપરંબાકા રોસમ્મા વર્સેસ આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય, (૧૯૯૯) ૭ એસ.સી.સી. ૬૯૫ કેસમાં કરાયેલ આ અવલોકન કે **“ઈજાગ્રસ્ત વ્યક્તિ નિવેદન કરતી વખતે યોગ્ય માનસિક સ્થિતિમાં હતી તે બાબતનું તબીબી પ્રમાણપત્ર ન હોય તો માત્ર મેજિસ્ટ્રેટની વ્યક્તિગત સંતોષના આધાર પર નિવેદન સ્વીકારવું જોખમી છે”**

— આ વ્યાપક રીતે વધુ કહેવામાં આવ્યું છે અને કાનૂની દૃષ્ટિએ યોગ્ય નથી. આ એક અતિ-તકનિકી દૃષ્ટિકોણ છે કે ડૉક્ટરનું પ્રમાણપત્ર માત્ર દર્દી સચેત હતી તે સુધી મર્યાદિત હતું અને યોગ્ય માનસિક સ્થિતિ અંગેનું પ્રમાણપત્ર ન હતું, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટે પોતાના પુરાવામાં સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવ્યું હતું કે તેમણે દર્દીને પૂછેલા પ્રશ્નો અને તેના જવાબોના આધારે તે યોગ્ય માનસિક સ્થિતિમાં હતી તે અંગે સંતોષ મેળવ્યો હતો અને ત્યારબાદ મરણોત્તર નિવેદન નોંધ્યું હતું.

આથી, પાપરંબાકા રોસમ્મા વર્સેસ આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય, (૧૯૯૯) ૭ એસ.સી.સી. ૬૯૫ કેસનો નિર્ણય યોગ્ય રીતે કરવામાં આવ્યો નથી એવું માનવું પડે છે અને કોલી ચુનિલાલ સાવજી વર્સેસ ગુજરાત રાજ્ય, (૧૯૯૯) ૯ એસ.સી.સી. ૫૬૨ કેસમાં

નિર્ધારિત કાનૂની સિદ્ધાંતને અમે માન્ય રાખીએ છીએ.

૧૭.૪) માતા ફ.પ.સા. ૨ એ જણાવ્યું હતું કે જમાઈ દારૂ પીતો હતો અને રોહિણીને મારતો હતો.

તે પૈસા તેમજ દહેજની માંગણી કરતો હતો અને તે કારણોસર તે પુત્રીને હેરાન કરતો હતો. ૩૧મી ડિસેમ્બર, ૨૦૦૩ના રોજ, તેમને રોહિણીનો ફોન આવ્યો હતો, જેણે તેની મુશ્કેલી વિશે જાણ કરી હતી અને તેમને આવવા માટે કહ્યું હતું. ફોન આવ્યાના દસ દિવસ પછી આ ઘટના બની હતી. ઉલટતપાસમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું કે ૧૬.૦૧.૨૦૦૪ના રોજ તેના પતિએ ફરિયાદ આપી હતી. તે સમયે તેણી ત્યાં હાજર હતી અને તે દિવસે કોઈ નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું ન હતું. ૧૬.૦૧.૨૦૦૪ ના રોજ તેઓ સીધા જ હોસ્પિટલ ગયા હતા. જમાઈએ જાણ કરી હતી કે તે મકર સંક્રાંતિનો દિવસ હતો અને પુત્રી રસોઈ બનાવી રહી હતી અને ગેસનો સ્ટવ સળગાવતી વખતે બ્લાસ્ટ થવાને કારણે કપડામાં આગ લાગી હતી અને તેણી દાઝી ગઈ હતી. તેણીએ પુષ્ટિ કરી કે તેના પોલીસ નિવેદનમાં તેણીએ જણાવ્યું છે કે તેણીએ તેના જમાઈ કિરણને ક્યારેય નશાની હાલતમાં જોયો નથી કે તેને પુત્રી સાથે ઝઘડો કરતા જોયો નથી.

૧૭.૫) પિતા અને માતાના પુરાવા દ્વારા રેકૉર્ડ પર આવેલી હકીકતો સૂચવે છે કે તેઓએ પુત્રી અને જમાઈ વચ્ચે કોઈ ઝઘડો જોયો ન હતો. પુત્રી અને જમાઈ અવારનવાર તેમની મુલાકાત લેતા હતા. ૩૧મી ડિસેમ્બર, ૨૦૦૩ના રોજ ફોન આવવાના પુરાવા સાબિત થતા નથી અને જો માતાનું માનવામાં આવે કે તેમને ફોન આવ્યો હતો અને પુત્રીએ તેમને આવવા કહ્યું હતું, તો તેઓ તરત જ તેની મુલાકાતે ગયા ન હતા, ઉલટું માતાએ પુત્રીને ન આવવા કહ્યું અને જણાવ્યું કે તેઓ પછીથી તેની મુલાકાત લેશે.

૧૭.૬) પોલીસ સમક્ષનો કેસ દારૂ પીધા પછી પુત્રીને મારવાનો હતો. વિદ્વાન એડવોકેટ સુશ્રી રુચિકા શર્માએ આ કોર્ટના તા. ૧૯.૦૧.૨૦૨૬ ના ક્રિમિનલ અપીલ નંબર ૧૧૪૮/૨૦૦૩ ના નિરજકુમાર છગનલાલ મહેતા વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્યના કેસના ચુકાદા

પર એ રજૂઆત કરવા માટે ભરોસો મૂક્યો છે કે આ કોર્ટનો એવો અભિપ્રાય હતો કે પોલીસે આરોપીની દાડ પીવાની આદતો વિશે પરીક્ષણ કરવું જરૂરી હતું. એડવોકેટ સુશ્રી શર્માએ રજૂઆત કરી હતી કે જો આરોપીની દાડના વ્યસની હોવાની સ્વેચ્છાચારી વર્તણૂકને કારણે શારીરિક હિંસાનો કેસ હોય, તો બ્લડ ટેસ્ટ (લોહીનું પરીક્ષણ) પરિણામ આપી શક્યું હોત. નિરજકુમાર છગનલાલ મહેતા વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આ કોર્ટ દ્વારા કરવામાં આવેલા અવલોકનોને ધ્યાનમાં લેતા, સંબંધિત ફકરાને અહીં ટાંકીને દલીલોનું મૂલ્યાંકન કરવામાં આવશે:

" આ કેસને ભારતીય દંડ સંહિતા ની કલમ ૪૮૮-એ હેઠળ "ફૂરતા" તરીકે ગણવા માટે, એ સાબિત કરવું આવશ્યક છે કે પતિએ ઇચ્છાપૂર્વક પત્નીને માર માર્યો હતો અને તેને આત્મહત્યા કરવા માટે મજબૂર કરવાની દષ્ટિથી હેરાનગતિ કરી હતી. નોંધમાં આવતું નથી કે પતિ પત્નીને સંપૂર્ણ સચેત અવસ્થામાં માર મારતો હતો. પત્ની સાથેનો ઝઘડો માત્ર ત્યારે જ થતો હતો જ્યારે આરોપી નશાની હાલતમાં હતો.

પોલીસે આરોપીના લોહીના પરીક્ષણ અહેવાલ રજૂ કરીને પ્રતિબંધ અધિનિયમ હેઠળ આરોપી વિરુદ્ધ કેસ નોંધવો જોઈતો હતો, જેનાથી ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓ — માતા-પિતા અને બહેન — દ્વારા આપવામાં આવેલા નિવેદનોને સમર્થન મળી શકત, જેમણે સતત જણાવ્યું હતું કે આરોપી માત્ર નશાની હાલતમાં જ દીકરીને માર મારતો હતો.

મધપાન કરવું અને ત્યારબાદ પત્ની પર શારીરિક હિંસા કરવી, તે પોતે જ ભારતીય દંડ સંહિતા ની કલમ ૪૮૮-એ હેઠળ સમજાવેલી "ફૂરતા" ની કાનૂની વ્યાખ્યાને પૂર્ણ કરતી નથી, ખાસ કરીને જ્યારે આવી બાબત કોઈ પરીક્ષણ અહેવાલ દ્વારા સાબિત કરવામાં આવી નથી.

૧૭.૭) પોલીસે તે દિવસે દાડના સેવન પછીની કોઈ તાત્કાલિક ફૂરતા અને મારપીટ, જેના કારણે મૃતક આત્મહત્યા કરવા પ્રેરાઈ હોય, તેવા કિસ્સાને સમર્થન આપવા માટે આરોપીના લોહીનો પરીક્ષણ રિપોર્ટ રજૂ કરવો જરૂરી હતો. એક્ઝિક્યુટિવ મેજિસ્ટ્રેટ મરણોન્મુખ નિવેદન (ડાઇંગ ડેક્લેરેશન) સાબિત કર્યું છે જેમાં સ્પષ્ટપણે નોંધવામાં આવ્યું છે કે મૃત્યુ

ગેસ સિલિન્ડરના અચાનક ફાટવાને કારણે થયું હતું જેનાથી ૬૫% શારીરિક દાઝી જવાની ઇજાઓ થઈ હતી. પ્રદર્શન-૩૪ પર જી.આઈ.ડી.સી., અંકલેશ્વરના પી.એસ.ઓ. દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલ ટેલિફોન વર્ધીમાં પણ અચાનક બ્લાસ્ટ થયાની હકીકત નોંધાયેલી છે. પી.એમ. (પોસ્ટમોર્ટમ) નોંધ આ હકીકતને સમર્થન આપે છે જે ડૉ. વિજયસિંહ ગણપતસિંહ રાઠોડ – ફ.પ.સા.૧૦ દ્વારા સાબિત થયેલ છે. પુરાવા મુજબ, ઇજાગ્રસ્તનું મૃત્યુ ૨૦.૦૧.૨૦૦૪ ના રોજ થયું હતું.

૧૭.૮) ફ.પ.સા.૮ – કનુભાઈ પાલાભાઈ મકવાણા પી.એસ.આઈ. છે જેમણે આ મામલાની તપાસ કરી હતી. તપાસ માટે તેમને પ્રથમ માહિતી તરીકે તારીખ ૧૪.૦૧.૨૦૦૪ ની એન્ટ્રી નંબર ૪/૦૪ મળી હતી. તેમણે ફરિયાદી લક્ષ્મણભાઈ રાઘો ડાકેના નિવેદન તરીકે પ્રદર્શન-૯ નો ઉલ્લેખ કર્યો હતો. ફ.પ.સા.૮ એ જણાવ્યું કે ૨૪.૦૧.૨૦૦૪ ના રોજ શ્રી મુનિયા સર રજા પર હોવાથી અને ચાર્જ ભરૂચ, એસ.સી.-એસ.ટી. સેલ, ડી.વાય.એસ.પી. શ્રી બરંડા પાસે હોવાથી, ત્યાં ૬/૧ ચિહ્નિત ફરિયાદ આપવામાં આવી હતી અને તે ફરિયાદ પી.એસ.ઓ. એ જી.આઈ.ડી.સી. પોલીસ સ્ટેશનમાં ૨૦૦૪ ના સી.આર. નંબર ૨૩ તરીકે નોંધ કરી હતી. સાક્ષીએ ફ.પ.સા.૮ તરીકે જણાવ્યું કે તપાસ તેમને સોંપવામાં આવ્યા પછી, તેમણે સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધ્યા હતા જેમાં મૃતકના માતા-પિતા અને અન્ય સાક્ષી રેવાનંદ માધવ – મૃતકના સંબંધીનો સમાવેશ થાય છે. ગુનાના સ્થળનું પંચનામું પ્રદર્શન-૧૧ પર નોંધવામાં આવ્યું હતું. જરૂરી રિપોર્ટ એકત્ર કર્યા પછી, તેમણે ચાર્જશીટ દાખલ કરી હતી. પંચનામું પ્રદર્શન-૧૧ કેરોસીનની ગંધ અને ફ્લોર પર પડેલા પાણીની નોંધ કરે છે.

૧૮. કલમ ૪૯૮-એ હેઠળ ‘ફૂરતા’ ના અર્થ માટે સ્પષ્ટીકરણ (એ) હેઠળ જરૂરી સ્પેરછાચારી વર્તન ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા સાબિત કરવામાં આવ્યું નથી. આરોપી નશાની હાલતમાં, દારૂના પ્રભાવ હેઠળ પુત્રીને મારતો હતો અથવા તે દારૂનો વ્યસની હતો તેવો આક્ષેપ સાબિત થયો નથી. આ

પ્રકારના કૃત્ય અથવા વર્તનને કારણે મૃતકે આત્મહત્યા કરી હોવાનું સાબિત થયું નથી, જ્યાં પુરાવા મરણોન્મુખ નિવેદન દ્વારા સ્પષ્ટપણે સૂચવે છે કે તે એક અકસ્માતિક મૃત્યુ હતું. કોઈપણ મિલકત અથવા કિંમતી જામીનગીરી માટેની કોઈપણ ગેરકાયદેસર માંગણી અંગે કલમ ૪૮૮-એ ના સ્પષ્ટીકરણ (બી) હેઠળનો કેસ પણ સ્પષ્ટીકરણ (બી) દ્વારા ફૂરતાના અર્થમાં લાવવા માટે સાબિત થયો નથી.

૧૯. પરિણામે, એવું તારણ કાઢી શકાય છે કે આરોપી વિરુદ્ધ આઈ.પી.સી.ની કલમ ૪૮૮-એ હેઠળનો કેસ ટ્રાયલ દરમિયાન વ્યાજબી શંકાથી પર સાબિત થયો ન હતો. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટના ન્યાયાધીશ આરોપીને દોષિત ઠેરવવામાં ભૂલ કરી ગયા છે.

૨૦. પરિણામે, અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે છે. અપીલકર્તા આરોપીને નિર્દોષ છોડી મૂકવામાં આવે છે. જામીન ખત રદ કરવામાં આવે છે. રેકૉર્ડ અને કાર્યવાહી (આર એન્ડ પી) તાત્કાલિક સંબંધિત ટ્રાયલ કોર્ટને પરત મોકલવી.

સહી/ – (ન્યાયમૂર્તી કુ. ગીતા ગોપી)

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.